

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti
studie

Autorka: PhDr. Markéta Štěchová

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pouze pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2001

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001
ISBN 80-86008-94-0

Obsah:

Úvod	4
1. Zaměření studie	5
2. Vymezení základních pojmů	6
3. K příčinám a souvislostem interetnických konfliktů	12
4. Vybrané zahraniční poznatky	18
5. Etnické klima v české společnosti	30
6. Česká společnost a Romové	34
7. Romové v českých médiích	36
8. Empirická část	41
8.1. Výsledky analýzy	43
Závěr	56
Literatura	58
Summary	61

Motto: “Ve jménu tolerance musíme požadovat právo k netolerování intolerance.”

K. Popper

Úvod

Téměř každá společnost v dějinách byla konfrontována s cizinci, kteří jejím územím procházeli a nebo se na něm usazovali. Když se usadilo více lidí stejného jazyka, vznikla – z pohledu dříve usedlých – menšina, s jejímiž zvláštnostmi se okolí muselo nějak vyrovnat. Přirozeně ani Česká republika není výjimkou z tohoto pravidla. I u nás žijí vedle početnější majority příslušníci etnicky odlišných minorit. Tato skutečnost není v evropském ani světovém kontextu žádnou zvláštností. Ve většině zemí žijí etnicky odlišné komunity a většina zemí má s nimi určité větší nebo menší problémy.

Specifické pro Českou republiku je silné zastoupení romské menšiny. Vedle Romů žijí v ČR další minoritní etnicky odlišné komunity, jedná se v současnosti zejména o zahraniční dělníky, přistěhovalce a azylanty. Česká společnost na etnickou diverzitu není dosud připravená, ani na ni není systematicky připravována, s etnickými minoritami neumí žít, a zdá se, že nechce být jejich odlišnostmi “vyrušována”.

Často je slyšet o projevech nesnášenlivosti vůči Romům, vůči cizincům jiné barvy pleti, vůči azylantům a přistěhovalcům. Obyvatelé obcí, kde má být zřízen utečenecký tábor dokonce organizují protestní podpisové akce. Vznikají latentní konflikty, které mohou vyústit a často vyústí ve vzájemné napadání, verbální i brachiální. Důsledky zmíněných situací jsou nepříjemné jak pro ohrožené jednotlivce, tak i pro celou společnost.

Příslušníci ohrožených minorit na situaci pochopitelně reagují: dávají o sobě občas velmi hlasitě vědět. Cítí se diskriminováni, protestují proti stavbám “plotů” mezi sebou a ostatními, vytvářejí domobranu, odcházejí žádat o politický azyl do zahraničí. Na problém upozorňují i různé občanské iniciativy, které zdůrazňují nutnost dodržování lidských práv a nepřípustnost rasové diskriminace. To všechno přitahuje pozornost ze zahraničí a obrací zkoumavý pohled na naši politiku vůči minoritám.

Naše společnost má snahu a zároveň je poněkud nucena se s těmito jevy vyrovnávat. Problém je řešen i na úrovni nejvyšší: nejnovější vládní iniciativou je schválení “Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.” (schváleno 14.6.2000 usnesením č. 599/00 a 658/00).

Vzájemné vztahy mezi majoritní populací a dalšími etnickými minoritami nelze rozhodně považovat za ideální. Jedním z nejzávažnějších projevů vzájemných averzí jsou z kriminologického pohledu otevřené násilné konflikty mezi příslušníky odlišných kultur. Souvislosti zmíněného problému budou tématem předkládané studie.

1. Zaměření studie

Cílem studie je shromáždění relevantních poznatků ke kriminologické analýze problematiky interetnických konfliktů. Budou shrnuty základní rysy současné situace v ČR a v některých vybraných zemích, její hlavní příčiny, podmínky a současné možnosti a směřování prevence. Výběr literárních a dalších pramenů bude podřízen tomuto cíli tak, aby přispěl k vysvětlení etiologie problému.

Předmětem zkoumání budou takové události, kdy se terčem útoku (nebo vzájemných útoků a potyček) stávají jedinci (skupiny) s odlišnými etnickými charakteristikami (odlišující se zejména barvou pleti, národností, jazykem, původem, vyznáním apod. a případně s těmito charakteristikami souvisejícím odlišným způsobem života), tedy interetnické konflikty motivované xenofobií, rasismem a netolerancí vůči nositelům odlišných etnických charakteristik. Půjde o xenofobní a rasově motivované útoky vedené vůči občanům z důvodu jejich odlišné etnicity. Nebudou zkoumány konflikty mezi příslušníky dvou etnik vzniklé na základě jiné motivace než výše zmíněné, neboť v takových případech může jít o zcela odlišnou problematiku (např. konflikty etnicky odlišných skupin v rámci organizovaného zločinu). Nebudou rovněž zkoumány časté potyčky skinheadů s anarchisty nebo příznivci hnutí Punk, jejichž motivace nemá charakter etnicky podložené averze.

Práce bude sledovat zejména kriminologické aspekty takovýchto událostí, a to zejména, ale nejen těch, které jsou předmětem zájmu orgánů ochrany práva. V platném trestním právu se jedná zejména o skutkové podstaty následujících trestných činů: §198, hanobení národa, rasy a přesvědčení, §198a, podněcování k národnostní a rasové nenávisti, §260 a §261, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů, ale i další trestné činy s rasistickým kontextem - § 196 odst. 2 a 3 tr. zák. - násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, § 198 odst. 1 písm. a), § 219 odst. 2 písm.g) - vražda, § 221 odst. 2 písm. b) tr.zák. - ublížení na zdraví, § 222 odst. 2 písm. b) tr.zák. - ublížení na zdraví - úmyslná těžká újma. V empirické části budou sledovány rovněž další činy obdobně motivované, které později nebyly kvalifikovány jako trestné, ale ve svém důsledku více či méně ohrožují práva druhých osob.

2. Vymezení základních pojmů

Etnicita bývá definována jako systém kulturních, historických, rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, formující etnické vědomí člověka, jeho etnickou identifikaci. Tyto faktory by měly mít určitou trvalost a relativní stabilitu. Všechny tyto charakteristiky nemusí sdílet - a často nesdílejí - všichni příslušníci etnika (etnické skupiny). Sounáležitost s etnikem je dána jak (relativně) objektivně (prostřednictvím společného jazyka a kompaktního teritoria), tak především subjektivně, pocíťováním sounáležitosti s etnikem, příslušností k němu a pocíťují ji i např. etnická společenství žijící mimo hlavní území etnika.

Etnikum (etnická skupina). Tímto pojmem se často nepřesně označuje národ nebo národnost. Etnikum je pojem širší: např. český národ je součástí českého etnika, v cizině žijící česká etnická společenství patří tudíž k českému národu. Etnikum je zjednodušeně řečeno skupina lidí spojená společným systémem určitých faktorů, zejména kulturních, rasových, jazykových, teritoriálních a historických, kterými se odlišuje od ostatních etnik, a to objektivně i subjektivně.

Např. F. Barth¹ vymezuje etnickou skupinu jako populaci s těmito rysy:

1. z větší části se biologicky sebereprodukuje

¹ Velký sociologický slovník, hesla "etnicita", "etnikum". Praha, Academia, 1996.

2. sdílí společné základní kulturní hodnoty, realizované ve zjevné jednotě v kulturních formách
3. tvoří jedno komunikační a interakční pole
4. příslušnost k této populaci se jednak samoidentifikuje a jednak je identifikována jinými a vytváří tak kategorii odlišitelnou od jiných kategorií téhož řádu.

Etnická minorita. Problematika etnicky odlišných skupin bývá úzce spjata s problematikou minorit. Dle Janaty² “agresi a intoleranci zvyšují u lidí antropologické odchylky od společenského průměru, jako je odlišná barva pleti, vzhled obličeje, účes a také odchylky od kulturních norem - odlišná ideologie, společenské hodnoty, společenské chování.” Menšiny se svými specifiky se tak s mnohem větší pravděpodobností dostávají do centra zájmu xenofobně orientovaných jedinců a skupin i celé majority. Každý jejich prohřešek, ať faktický, nebo domnělý, je vnímán veřejností daleko ostřeji. Příslušníci minoritní skupiny, pokud chtějí v majoritním okolí uspět, musí být v mnoha ohledech dokonce lepší, výkonnější atd. než příslušníci majority. Navíc majoritní obyvatelstvo velmi často bývá přesvědčeno, že normou chování jsou oni a vše odlišné je mimo tuto normu, tedy “není normální”. Příslušníci minoritních skupin často mívají nižší vzdělání, nižší sociální status, častěji se o nich píše v souvislosti s negativními jevy atd. O českých Romech to platí téměř jednoznačně.

Je třeba rozlišovat: na našem území žije v současnosti několik etnicky odlišných skupin a je velký rozdíl v jejich vnímání veřejností. Nejvýraznější skupinou jsou Romové, kteří zde žijí řadu generací. Dalšími výraznými skupinami jsou rasově odlišní Asiaty, nejčastěji Vietnamci a Číňané a cizinci tmavé barvy pleti. Etnicky odlišní jsou i bílí cizinci, zejména bílí Američané, kteří jsou z tohoto hlediska bezproblémoví a nebývají objektem interetnické nenávisti.

Xenofobie je nedůvěra, strach až nenávist ke všemu neznámému. Její základ je biologický, prvky takového chování se vyskytují u zvířat (např. mravenci rozpoznají dle pachu v mraveništi vetřelce a zlikvidují ho. Ptáci ani savci nesnesou cizí mládě apod.). U člověka se takovéto pocity často projevují instinktivně při setkání s každým, kdo má jinou barvu pleti, mluví jinou řečí, nebo má i jiný pohled na svět. Možná známe ze své zkušenosti

² Janata, J.: Agrese tolerance a intolerance. Grada Publishing 1999.

pocity napětí vznikající v našem okolí nebo i v nás samých, když se setkáme s někým odlišným, jinak smýšlejícím, jinak se chovajícím, jinak vypadajícím. Je zřejmé, že by takovéto instinktivní projevy měly být výchovou kultivovány, ale dosud tomu tak ne vždy bývá.

Tolerance³, snášenlivost, je ochota připustit u druhých odlišné názory, chování, vzhled, atd. Je považována za jednu ze základních hodnot demokracie. Problémem je, jak stanovit práh tolerance a zabránit tak nebezpečí z tolerování netolerantních. Každé opatření ve jménu tolerance může vyvolat intoleranci. Jde zejména o tzv. pozitivní diskriminaci. Etnická tolerance by měla být nezbytným atributem každé fungující společnosti. Etnická pestrost je totiž od dob Sumerů, přes Helénský svět, Řím až třeba po dnešní Evropu součástí veškeré civilizace.⁴

Xenofobie se ve své výrazné podobě může projevovat jako rasismus, což je ideologicky podložený nepřátelský postoj vůči příslušníkům jiné rasy. U nás vyznávají organizovaně ideologii rasismu některé směry hnutí skinheadi. Chmelík⁵ zastává názor, že Skinheadi jsou jedinci, “kteří jsou neúspěšní a nemají šanci normálním způsobem dosáhnout pozornosti a úspěchu ve společnosti”. Vyvozuje to z charakteristik těchto jedinců, kterými dle jeho názoru jsou absence funkční rodiny, nedostatek vzdělání a profesní způsobilosti a ambivalencí mezi velkou touhou po úspěchu a neschopností ho dosáhnout společensky schvalovaným postupem. Svého cíle se snaží dosáhnout pomocí sounáležitosti se skupinou lidí se “správnou krví” a degradací těch, kteří “správnou krev” nemají. Svou hypotézu dále odůvodňuje tím, že řada z těchto mladých lidí je deprivována vlastní neúspěšností v oblasti vzdělání a kvalifikace, mají tudíž většinou nedostatek finančních prostředků, nemohou se prezentovat věcmi, které jsou “in”, mají nekvalitní rodinné zázemí apod. Své postavení ve společnosti se snaží zvýšit aktivitami ve hnutí skinheads. Autor dále vyslovuje názor, že v současnosti probíhá profilace a strukturalizace extremistické scény a její internacionalizace. Pravicový proud je stále více poznamenáván radikálními projevy spíše fanatického typu, objevuje se více patosu, hesel, útoků proti určitým skupinám obyvatel apod. Levicový proud je charakteristický tím, že je více zakotven v (sociální) realitě a své úsilí berou příslušníci hnutí velmi vážně. V levicovém extremistickém hnutí tak vzniká nová generace radikálů.

³ Velký sociologický slovník, Praha, Academia, 1996, 1.díl, s. 1324.

⁴ více k tomu např. Urbanová, M.: Sociální kontrola a právo. Masarykova univerzita, Brno 1998.

⁵ Chmelík, J.: Symbolika extremistických hnutí. Praha, nakl. Armex, 2000.

Interetnický konflikt. Konflikt je studován řadou disciplin. Obecně lze říci, že se jedná o střet různých cílů, sil, názorů, motivů nebo hodnot. Interetnický konflikt je tedy střet mezi nositeli různých etnických charakteristik. Interetnický konflikt obsahuje zejména složku kulturní v širším slova smyslu. Na pozadí tohoto druhu konfliktu nacházíme nesouhlas jedné strany se systémem hodnot strany druhé. Najdeme v něm i rozměr psychologický - jedná se o interpersonální konflikt, do něhož vstupuje osobnost se svými motivy, charakteristikami atd. Interetnický konflikt obsahuje i složku sociální i politickou.

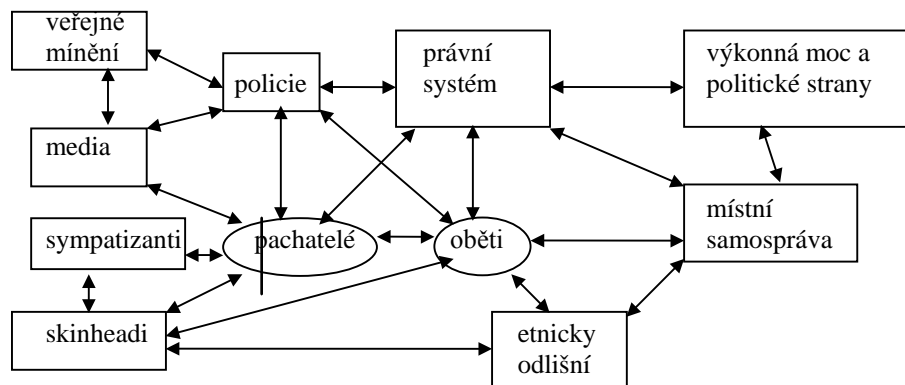
Interetnické konflikty jsou nejzávažnějším projevem napětí mezi odlišnými etnickými skupinami. S tímto nebezpečným fenoménem konfliktů mezi příslušníky etnicky odlišných skupin obyvatelstva se nepotýká pouze současná česká společnost. Jde o jev vyskytující se v různých formách všude tam, kde žijí vedle sebe společenství s odlišnými etnickými atributy. Interetnické konflikty v té podobě, jak jsou v této studii vymezeny, jsou problémem zejména kriminologickým a trestně právním. Jde o problémy, k nimž může kriminologie přispět rozborem jejich etiologie a z toho vyplývajícím návrhem preventivních kroků.

Jde tedy o jev vyskytující se v minulosti i současnosti všude na světě, od rozvojových zemí po rozvinuté demokratické společnosti. Etnicky odlišné skupiny spolu přicházejí do kontaktu a tento kontakt může být, a často bývá, provázen oboustranným napětím. Příčin napětí mezi odlišnými skupinami bývá mnoho, nejčastěji to jsou různé předsudky, nedůvěra, xenofobie, nepřátelství... Příčinou konfliktů může být jakákoliv odlišnost: v názorech na svět, v náboženském přesvědčení...

Interetnický konflikt je - jako ostatně každý sociální jev - složitou strukturou vztahů mezi přímými i nepřímými účastníky konfliktu. Přímými účastníky jsou samozřejmě **pachatel(é)** - se svou případnou vazbou na **rasistické organizace** - a **obět'** (oběti), příp. **sympatizanti** pachatelů nebo obětí. Do složitého komplexu vztahů vstupuje dále **policie** a další **orgány ochrany práva** s vazbou na **právní systém**. Z jiné strany se nepřímými účastníky konfliktu stávají **média** ovlivňující **veřejné mínění**, různé **organizace na ochranu lidských práv, rómské občanské aktivity nebo skupiny imigrantů**. O konflikty se často zajímá **místní samospráva** a často jsme svědky i toho, že konflikt přeroste místní měřítko a je

předmětem zájmu **státní moci i politických stran**. Zájem o takové jevy mají i **odborníci**. Všechna tato uskupení se mohou vzájemně nejrůznějším způsobem ovlivňovat.

Pro představu složitosti problému je možno graficky znázornit vztahy mezi účastníky např. takto:

Prvky a vazby v grafu jistě nejsou vyčerpávající. Do hry mohou vstupovat další jedinci, skupiny a instituce a vazby mezi nimi mohou být vzájemně provázanější. Graf si klade pouze za cíl upozornit na složitost zdánlivě jednoduchého střetu útočnicka s obětí v deliktu s rasovým podtextem.

Pojem interetnický konflikt je možno i pojímat obecněji: jako zvýšené napětí mezi etnickými skupinami. Takto chápe pojem např. Frištenská⁶. Interetnický konflikt považuje za „určitý typ interakce mezi rasově, etnicky nebo národnostně odlišnými jedinci a skupinami, který je charakterizován především přítomností zvýšeného napětí, zjitřeným vnímáním sebe navzájem až po vyhrocené vzájemné střety.“ Široké pojetí definice poněkud stírá význam pojmů. Napětí ještě nemusí vést ke konfliktu: větší či menší napětí a ostražitost mezi etnicky odlišnými jedinci (dokonce, jak je známo z psychologie, existuje určité napětí i v běžném mezilidském kontaktu mezi neznámými osobami) je běžné a většinou se nevyhrotí v konflikt.

Určitý stupeň interetnického napětí může být i přínosný pro vzájemné obohacování se kultur, pro učení se vzájemné toleranci, pro hledání nových forem soužití.

⁶ Frištenská, H.: Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy. In: Romové v České republice, Socioklub Praha 1999.

Pro účely této práce bude interetnický konflikt pracovně vymezen jako skutečný střet, tedy událost, kdy se terčem útoku (nebo vzájemných útoků a potyček) stávají jedinci (skupiny) s odlišnými etnickými charakteristikami (odlišující se zejména barvou pleti, národností, jazykem, původem, vyznáním apod. a případně s těmito charakteristikami souvisejícím odlišným způsobem života).

V našich podmínkách půjde především o střety mezi příslušníky majoritní populace a Romy. Útoky bývají někdy vedeny určitými typy jedinců (skupin), jejichž chování se vymyká z normy, a to i z normy široce pojaté. Chování takových jedinců bývá násilné, agresivní a oni sami se často vymezují jako příslušníci nějakého hnutí, nejčastěji hnutí skinheads. Nemusí tomu tak být ve všech případech, nositeli násilných interetnických projevů bývají i neorganizovaní jedinci, bývají jimi i Romové.

Interetnické konflikty bývají poměrně často projevem určitého typu sociálně patologických jevů spjatých s tzv. pravicovým extremismem.⁷ Specifické pro extremistické projevy je chování v určitém smyslu vybočující z “normy”, odlišující se od konformního chování většiny společnosti. Jedná se mnohdy o sklon k užívání extrémních, většinou násilných, prostředků k prosazení svých zájmů a názorů. Útoky na etnicky odlišné jedince jsou často vedeny skupinou, gangem. Tato skupina může a nemusí být motivována ideologicky. Může se jednat i o projevy primitivní agrese založené na předsudcích vůči odlišnému, především na xenofobii (odporu a nedůvěře ke všemu cizímu, neznámému). Projevy interetnických konfliktů nemusí být nutně spjaté pouze s extremismem, oblast zkoumání interetnických konfliktů a extremismu se proto překrývá pouze částečně. Je možno říci, že interetnické konflikty jsou jedním z projevů extremismu, přičemž některé typy interetnických konfliktů nemusí mít s extremistickými postoji nic společného.

V literatuře lze objevit ojedinele názor, který extremismus neodsuzuje a dokonce jej považuje za prospěšný. Čermák⁸ (1998) jev zkoumá z historického hlediska a konstatuje, že extremismus je star jako lidstvo samo, za první extremisty považuje některé sofisty, např.

⁷ Pojem extremismus není odborníky považován za příliš vhodný (extrém znamená určitý výstřelek, výstřednost), v jiných evropských zemích se používá většinou konkrétnější pojem “rasové, event. etnické násilí”, nicméně v ČR je pojem běžně používán a nebylo by vhodné se mu zcela vyhýbat.

Kallikla. V dnešním světě a jeho politických problémech nepochybně zaujme další myšlenka tohoto autora: extremismus považuje za jev pro demokracii prospěšný, neboť “tam, kde jeho projevy chybí, jsou již na místě obavy ze společenské uniformity a stereotypie, nivelizující i samu lidskou spontaneitu.” Autor přikládá extremismu skutečně významnou funkci, dle jeho názoru plní “pro společenský vývoj nepostradatelnou motivační, dynamickou a komparativní funkci, neboť ... umožňuje, aby v boji s ním si člověk mohl uvědomit, čím je, k čemu směřuje...” Uzavírá tím, že bez politického extremismu a boje proti němu by lidský život pozbyl smyslu a společnost by se utopila v “moři konsensu”. (s. 25, 26).

Zdá se, že současná společnost je velmi vzdálena tomu, aby se topila v “moři konsensu” a bez politického extremismu by se nejspíše velmi lehce obešla. Je na druhé straně známo, že konflikt může mít i pozitivní funkci. Tuto skutečnost analyzuje v polovině 50. let Coser⁹, který sleduje situace, kdy konflikt paradoxně přispívá k udržení či adaptaci existujících sociálních vztahů a struktur. Jedná se dle Cosera zejména o situace, kdy podstatné nejsou cíle střetávajících se stran, nýbrž motorem jednání je vybití agrese. Autor dále upozorňuje, že společensky nebezpečné nejsou samotné konflikty, nýbrž absence pravidel pro jejich regulaci. Při nedokonalosti pravidel regulace soužití etnik v naší společnosti je třeba považovat extremismus za společensky nebezpečný jev.

3. K příčinám a souvislostem interetnických konfliktů

Rasistické a xenofobní násilí je velmi složitý komplex jevů, které není možno redukovat pouze na činy spojené s určitými ideologickými nebo politickými motivy. Každý čin má mnoho dimenzí a za každým stojí jedinec se svojí minulostí, osobností a prostředím, ve kterém se pohybuje. Interetnické konflikty bývají mnohdy policií a politiky ideologizovány: pokud není úplně zřejmé, že útočník je rasista nebo není v rasistické organizaci, incident je zahrán do autu jako něco, co nemá s rasistickým násilím nic společného. Opatření k omezení výše zmíněných problémů by byla daleko účinnější, kdyby se k jevu přistupovalo komplexněji a braly se v úvahu všechny okolnosti a motivy

⁸ Čermák, V.: Politický extremismus v kontextu sociálního konfliktu. In: Politický extremismus a radikalismus v České republice. Masarykova univerzita Brno, 1998, s. 19 - 26.

⁹ In Velký sociologický slovník, heslo “konflikt sociální”, Praha, Academia, 1996.

předcházející takovému jednání. Pokusíme se identifikovat a utřídit některé souvislosti tohoto typu deliktů tak, jak jsou prezentovány v odborné literatuře a jak vyplývají i z našich poznatků.

Pachatelé internetnického násilí

Nejprve několik poznámek k pravděpodobným motivacím těchto pachatelů:

1. *Prostá xenofobní averze.* Mnozí jedinci prostě nemají rádi lidi s odlišnou barvou pleti, ať se jedná o Romy, imigranty, žadatele o azyl a další cizince. Věnují jim na veřejnosti zvýšenou pozornost, každá odchylka v jejich chování nebo vzhledu je popuzuje, komentují ji, vyvolávají spory a střety. Patří sem i početná skupina českých občanů, kteří se bílou barvou pleti cítí lidsky hodnotnější než osoby s jinou barvou pleti. Jsou většinou středního věku, poznají se podle toho, že vietnamským obchodníkům při nakupování na tržištích tykají, do čínské restaurace by nešli a pokud ano, chovají se k personálu povýšeně, příp. obsluhující různě ponižují a šikanují. V tomto duchu vychovávají své děti, které se často projevují jako následující skupina:

2. *Ideologicky podbarvená averze.* V této skupině najdeme většinou mladé muže, kteří xenofobní projevy svých rodičů podložili neonacionalistickou ideologií. Typické pro ně je dle našich i zahraničních pramenů¹⁰ kreslení graffiti, symbolů a sloganů jako “Cizinci ven”, “Čechy Čechům”, WP (White Power)”, “KKK”, kreslení hákových křížů apod. Početně nevelká, ovšem nezanedbatelná část těchto pachatelů jsou přesvědčením rasisté, nebo jsou členy rasistických skupin. Pokud se dostanou k policejnímu výslechu nebo k soudu mají tendenci rasistickou a xenofobní motivaci popírat. Antiemigrantské a rasistické organizace někdy oceňují tyto pachatele jako dobré vlastence, kteří chtějí zemi uchránit před cizími vetřelci. Často však tyto organizace vyjadřují určitou rezervovanost k formám jejich projevů.

¹⁰ např. Bowling, B.: *Violent Racism. Victimization, Policing and Social Context.* Oxford, University Press, 1998., sborník z Mezinárodního sympozia Role policie v boji proti rasismu a xenofobii, MV ČR, Praha 2000 a další.

Marešová¹¹ tvrdí, že každého člověka se potencionálně týká nebezpečí, že podlehně nějaké extremistické ideologii, resp., že jedinci s určitými sociopsychologickými charakteristikami jsou ohroženi více. Jedná se o lidi se sklonem k mesiášství, megalomanií, dále o jedince, kteří se dostali na okraj společnosti: nezaměstnaní, přistěhovalci, tělesně postižení, příslušníci etnických či jiných menšin. Dále to mohou být lidé s nedostatečným vzděláním nebo nízkou inteligencí. Za nejrizikovější skupinu považuje Marešová mládež, zejména když se k mládí přidruží ještě nějaký další výše zmíněný rizikový faktor.

3. *Ekonomicky a sociálně podbarvená averze.* Tito pachatelé často nesouhlasí se sociální a imigrační politikou státu. Na pozadí jejich mnohých agresivních projevů a násilí vůči imigrantům a azylantům je pocit, že nově příchozí ubírají různé příležitosti a finanční zdroje domácím obyvatelům a jsou velkým ekonomickým břemenem pro ekonomiku. Zvláště v dobách ekonomických depresí vládne zejména mezi marginalizovanými skupinami hořkost a zlost, že cizí dostávají to, co jim je odepíráno. Z toho se mohou vyvinout různé násilné akty, které jsou odůvodňovány obranou ekonomiky. Domácí obyvatelstvo pociťuje nedostatek peněz, bytů, pracovních míst a zaměstnání, bydlení, sociálních služeb, atd.

Tento typ averze se projevuje i vůči Romům, kteří jsou tradičně považováni za příjemce různých podpor, přídavků na děti, podvodně získaných invalidních důchodů apod.

4. *Ochrana "našich" žen.* Některá rasistická a nacionalistická hnutí kladou velký důraz na kontrolu sexuálního chování žen. Podle těchto hnutí jsou sexuální vztahy mezi "našimi" ženami a "cizinci" zneuctěním rasy a národa a "zředěním" jeho krve cizí krví. Inspirace nacistickou ideologií je zřejmá, povědomá i z období apartheidu v Jižní Africe. (Některé rasistické antisemitské skupiny chápou původní hřích doslovně: např. tzv. Hnutí za křesťanskou identitu považuje Židy za potomky Evina nezákonného vztahu se satanem - hadem!!)

Cizinci bývají těmito skupinami označováni jako infikovaní HIV a sexem posedlí po místních ženách. Ženy naopak jako slabé, nevinné oběti, které je třeba chránit i proti jejich vůli. Incidentsy s tímto podtextem se většinou odehrávají na diskotékách, v klubech apod. a většinou za spoluúčasti alkoholu a jiných návykových látek. Bývají reakcí na flirt s cizincem,

¹¹ Marešová, A. a kol.: Kriminologické a právní aspekty extremismu. Praha, IKSP, 1999.

kdy dívka se buď obrátí na místního chlapce o ochranu a nebo místní muž iniciativně reaguje na běžný flirt. Jsou to celkem běžné konflikty, které vznikají i bez rasových motivů (muži z vedlejšího města na tancovačce), ale potyčka může nabýt nových rozměrů, je-li rivalem černocho, Arab a pod.

Mediálně známým případem tohoto typu byla vražda na studentských kolejích Jarov v listopadu 1997. Pachatelem byl 18letý kuchař PZ. Bezprostředním podnětem k jeho chování byla nevěra dívky jeho kamaráda - 16letého učně JS, který se toho dne o její nevěře dozvěděl. Dívka (barová striptérka) - mu byla údajně nevěrná s mužem tmavé pleti, pravděpodobně Romem. Tato skutečnost se stala bezprostředním spouštěcím mechanismem agrese proti všem osobám tmavé pleti. Celou záležitost šli se svým kamarádem, pozdějším pachatelem vraždy, zapít do baru U dělové koule v Praze 3. Tam JS napadl s řetězem, kterým točil nad hlavou, před barem stojícího černocho se slovy "Co tady děláš, ty černá svině, my tě zabijeme". Těmito slovy strhnul k agresi dosud nerozhodného PZ a začali prchajícího černocho pronásledovat až ke studentským kolejím na Jarově, do kterých černý student vběhl. Dovnitř ho pronásledoval již pouze PZ, s nožem - motýlkem v ruce. V 5. patře se mu pronásledovaný černý student poprvé postavil na odpor, frustrovaný PZ ustoupil a při útěku z kolejí dvakrát bodl nožem jiného černého studenta, který mu náhodně vstoupil do cesty. Druhá rána byla smrtelná.

5. *Ochrana teritoria:* obrana teritoria proti "vpádům" cizinců bývá považována za jádro ideologie nacionalistů i rasistů. Nově příchozí zabírají území, které dle jejich názoru patří domácím usedlíkům: migranty je třeba násilně vyhnat.

S výše uvedenými tezemi souvisejí i některé sociálně psychologické fenomény:

Potřeba přijetí vrstevníky a identifikace se skupinou. Velkou roli zde hraje skutečnost, jak jednotlivci a skupiny vnímají sami sebe. Pro mnoho, zejména hodně mladých, pachatelů jsou výpady proti etnicky odlišným jedincům, zejména Romům, spíše než vyjádřením politického názoru, zvýrazněním svého image nebo vyjádřením příslušnosti k vrstevnické skupině. Mnozí z těchto mladých jedinců mají (často oprávněný) pocit, že nejsou přijímáni rodiči, nejsou uznáváni učiteli a spolužáky. Svoji identitu a seberealizaci nacházejí v partě,

kde mají své postavení. Pachateli tohoto typu deliktů jsou většinou mladí lidé, naprostá většina je ve věku do 25 let, mnozí jsou ve věku mladistvých.

Sociální problémy. Ti poněkud starší zase zjišťují, že na trhu práce jsou nadbyteční a společnost je vlastně nepotřebuje. Za sebou mají zkušenost s nefunkční nebo neexistující rodinou. Mají většinou nízké vzdělání, tudíž nízkou potencionální profesní způsobilost.¹²

Společenský status. Násilné akce těchto jedinců často změni jejich status ve společnosti - z malých výtržníků je najednou "někdo": obhájci "národních zájmů" u některých, nacionalisti rasisti u jiných, nebo odvážní dobrodruzi u dalších. Nošení skinheadské uniformy navíc signalizuje okolí agresivní a násilnou image a signalizuje, že taková osoba je ve spojení a přátelském vztahu se silnými. Zneuznávaný, vysmívaný a odmítaný chlapec najednou má pocit respektu ze strany okolí a dokonce cítí obavy ze své osoby.

Vliv návykových látek. V partách, se kterými se mladí násilníci identifikují, se často pije alkohol, příp. užívají další návykové látky. Pod vlivem těchto látek se mladí předhánějí ve vyjádření nepřátelství vůči Romům a cizincům a ve vymyšlení toho, co by jim mohli provést, předvádějí se jeden před druhým. Při zadržení pak mnozí tvrdí, že byli svedeni těmi druhými.

Oběti interetnického násilí

Být konfrontován s rasově podbarveným násilím a stát se cílem rasového harassmentu (provokací) nebo násilí z důvodu odlišnosti - rasové, národnostní, nebo kvůli původu - může mít zásadní vliv na sebehodnocení oběti. I tzv. méně závažné formy rasového harassmentu, se kterými se setkávají především děti (ukazování prstem, pošklebování, upozorňování dospělých na různá nebezpečí plynoucí z odlišnosti, ale i ignorace kolektivem dětí), může systematicky podryvat osobní prožívání jejich lidské důstojnosti. Zejména Romové a jejich děti jsou s takovou zkušeností téměř denně konfrontováni.

¹² více viz Chmelík, J.: Symbolika extrémistických hnutí. Praha, Trivis, 2000.

Příklady by bylo možno vyjmenovat bezpočet. Např. současná poslankyně v Parlamentu ČR Monika Horáková (jediná Romka v PS ČR) hovořila o své zkušenosti ze začátků školní docházky. Ač se s výjimkou barvy pleti nijak od spolužáků neodlišovala (prospěchem, úpravou zevnějšku apod.), děti se jí vysmívaly, distancovaly se od ní, nechtěly s ní kamarádit. Vyřešila to její maminka. Postavila se před třídu a sedmiletým dětem vysvětlila, že Romové jsou úplně normální lidé, jenom jsou poněkud tmavší než oni. Od té doby měla dívka ve třídě klid a dobré vztahy. Děti to dle jejích slov zcela přirozeně pochopily.

Protože násilí a viktimizace jsou tak úzce spjaty se sebehodnocením, oběti (a jejich rodiny) touží po pomstě. Jejich záměrem je obdobně ponížit a pokořit útočníky a “dát jim lekci”. Některým jedincům jsou útoky proti nim samým celkem lhostejné, ale těžce nesou útoky proti svým rodinám. Může tomu tak být u romských rodin, které po rasových útocích vytvářejí domobranu a “berou zákon do svých rukou”. Takové chování samozřejmě dále roztáčí spirálu násilí mezi majoritním obyvatelstvem a Romy, imigranty a mezi “rasisty” a “antirasisty”.

K pocitu viktimizace může přispívat i pocit, že je člověk proti nepřátelské síle sám. Pokud je přímá oběť násilí identifikována jako příslušník nějaké skupiny, např. etnické minority nebo např. azylového centra, je i tato skupina vystrašena a viktimizována. To pak jsou pravděpodobně případy, kdy je vybrán jako oběť libovolný příslušník určité skupiny.

Pocit bezpečí: subjektivní pocit bezpečí vždy velmi zajímá oběti a bezprostředně ohrožené skupiny rasového násilí. Pokud policie není schopná vyřešit jednotlivé případy a odhalit pachatele, může to mít závažný dopad na pocit bezpečí obětí. Pocit ohrožení viktimizovaných skupin dále vzrůstá v případech, kdy policie rasový a xenofobní podtext událostí bagatelizuje, nebo se snaží celou událost “zahrát do autu”. Pokud na druhé straně policie přiznává rasový a xenofobní podtext událostí, může se výrazně snížit tzv. posttraumatický stresový syndrom obětí rasově motivovaného násilí.

Korektní postup orgánů ochrany práva viktimizované skupiny uklidňuje a ty se cítí bezpečnější. Tato skutečnost je důležitá i pro nejbližší sousedy a orgány samosprávy. Mohou signalizovat, že “u nás je dobře a bezpečně”.

Zajímavé jsou z tohoto hlediska některé zahraniční preventivní programy aplikované v situacích, kdy k různým interetnickým třenicím dochází s větší pravděpodobností. Projekty “Dědeček ve městě” (Grand-dad in town) a “Noční havran” (Night raven)¹³ jsou založeny na myšlence, že o víkendových nocích, kdy jsou plné ulice mladých lidí pod vlivem alkoholu je vhodné, aby se na ulicích vyskytovali střízliví dospělí, kteří situaci mají pod kontrolou. Pokud tito dobrovolníci již situaci přestanou zvládat, okamžitě mají možnost o vzniklých násilnostech informovat policii. V ulicích - pokud to situace dovolí - dále zůstávají a snaží se aktéry zklidňovat.

4. Vybrané zahraniční poznatky

V úvodu si položíme otázku, která patrně napadne každého, kdo se začne zabývat projevy rasismu a xenofobie: nakolik se v těchto projevech netolerance odlišujeme od ostatních zemí. Tuto otázku si položili také účastníci mezinárodního symposia “Role policie v boji proti rasismu a xenofobii”, které proběhlo v říjnu 1999 pod záštitou Ministerstva vnitra ČR¹⁴. Dle názorů většiny zúčastněných se situace u nás nevymyká z celoevropského a celosvětového průměru. Nicméně zástupci 19 zúčastněných zemí zdůraznili, že rasismus a xenofobie jsou velmi závažné fenomény, ohrožující bezpečnost všech demokratických zemí bez rozdílu a je třeba se s ním vyrovnávat v národním i nadnárodním měřítku.

Běžné názory občanů na míru české netolerance a xenofobie k etnicky odlišným jedincům se různí. Většinou je v médiích prezentován názor, že jsme v důsledku různých zejména historických okolností poměrně netolerantní a xenofobní národ. Uvážíme-li, že např. ve výzkumu z r. 1996¹⁵ přesně třetina dotázaných považuje historický vývoj českého státu směrem k etnické homogenitě za správný a jedině možný(!) a 26% respondentů na tuto záležitost nemá žádný názor, máme v ČR značný potenciál xenofobních jedinců a mediálně

¹³ více viz např. Graham, J., Benett, T.: Crime prevention strategies in Europe and North America. European Institute for Crime Prevention and Control. Helsinky 1995.

¹⁴ Zpráva o problematice extremismu na území České republiky v roce 1999. Praha, MV ČR, 2000.

¹⁵ Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999. Otázka byla položena následovně: “Naše země prošla hlubokými změnami národnostního složení svého obyvatelstva. Během války zahynula většina českých Židů a Romů, pak jsme se rozešli s Němci, později se Slováky, dnes se diskutuje o vytlačení Romů. Někteří lidé se domnívají, že jde o jediný možný vývoj směrem k ryze českému státu. Jiní se domnívají,

prezentovaný názor nemusí být daleko od pravdy. Nebezpečí je třeba vidět i v tom, že takoví jedinci mohou být snáze manipulováni různými populistickými a extremistickými uskupeními. (Budiž řečeno, že 40% respondentů považuje vývoj k etnické homogenitě za chybný a ochuzující českou kulturu.)

Jak je tomu v jiných zemích s názory obyvatel můžeme usuzovat zejména z nepřímých ukazatelů. Sledována je míra interetnických střetů, napovědět mohou i uskutečňovaná preventivní opatření. Zdá se, že problémy jsou v tomto ohledu ve většině zemí. Trvalá přítomnost xenofobních nálad a rasismu na evropském kontinentě vedla v říjnu 1993 Radu Evropy k přijetí Akčního plánu boje proti rasismu, xenofobii, antisemitismu a nesnášenlivosti a byla založena Evropská komise proti rasismu a intoleranci (ECRI). Členové ECRI byli jmenováni jednotlivými vládami EU, provádějí se hloubkové analýzy situace v jednotlivých zemích, je volen individuální přístup k různým zemím. ECRI pracuje i na obecných doporučeních směřovaným k vládám jednotlivých států, důraz klade na ochranu proti diskriminaci, na boj proti rasismu na Internetu atd.

O stálé přítomnosti těchto problémů v Evropě napovídá i nejnovější větší evropská aktivita na tomto poli: v roce 1997 bylo založeno Evropské centrum pro monitorování rasismu a xenofobie (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia - EUMC)¹⁶ jako nezávislý orgán Evropské unie. Sídlem centra je Vídeň. Úkolem centra je poskytovat přehledy o rozsahu a vývoji rasistických, xenofobních a antisemitských jevů v rámci Evropské unie. Tyto výstupy by - dle prohlášení EUMC - měly být takového rázu, aby informace byly v rámci Evropské unie srovnatelné. Chtějí postihovat zásadní problémy na poli rasismu a xenofobie, za které považují ty, které by mohly negativně ovlivňovat budoucnost měnící se Evropy. Za problém EUMC považuje, že chybí adekvátní nástroj pro monitorování rasismu, který by byl akceptován ve všech zemích EU. Používá se proto kombinace různých metod a dále se jedná o přiblížení se sběru údajů v jednotlivých zemích.

že se tímto vývojem ochuzujeme o soužití s jinými národnostmi, které nás kulturně i lidsky obohacovaly. Jaký je váš názor? Považujete vývoj směrem k ryze českému státu za:"

¹⁶ Diversity and equality for Europe. Annual Report, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. 1999.

Mnozí zahraniční autoři¹⁷ upozorňují, že zatímco některé viktimizační studie,

kriminální statistiky i trestní právo pojímají rasové provokace (harassment)¹⁸ a konflikty jako jednorázové události nebo incidenty, rasová viktimizace je spíše dynamickým a komplexním jevem. Kriminologické výzkumy orientované tímto směrem chápou většinou dané jevy jako určité kontinuum násilí, hrozeb a zastrašování, případně jako komplex vztahů mezi všemi účastníky konfliktu. Autoři výzkumů vesměs konstatují, že rasové provokace a jiné obdobné delikty mohou být pojímány jako proces odehrávající se v určitém geografickém, sociálním, historickém a politickém kontextu. Výzkumy bývají doplněny metodami zkoumání vhodnými k vysvětlení sociálních procesů, které mohou vést ke vzniku a rozvoji takových incidentů.

Z různých studií anglosaské provenience vyplývá¹⁹, že viktimizovanými skupinami jsou nejčastěji Afričané a Asiaté, zatímco násilníky jsou nejčastěji skupiny bílých mladých lidí. Dalším poznatkem je, že mnozí postižení incident policii vůbec neoznámí a pokud se tak stane, jsou zřídka kdy spokojeni s vyřešením případu. Někteří autoři tvrdí, že rasové násilí je dokonce po staletí integrální součástí zkušeností barevných lidí žijících v Británii (ale i jinde). Doloženy jsou útoky proti etnickým minoritám po r. 1950.

Z uveřejněných přehledů deliktů vůči minoritám²⁰ vyplývá, že "barevní" jsou i pokud jde o jinak než rasově motivovanou kriminalitu všeobecně mnohem častěji terčem trestné činnosti než "bílé", a to i když se vezmou v úvahu sociální a demografické faktory (konkrétně se zohledňoval zejména nižší socioekonomický status, nižší kvalita bydlení a méně kvalifikované zaměstnání). Bylo zjištěno, že 44% útoků proti Asiatům a třetina útoků proti Afričanům bylo rasově motivovaných.²¹

¹⁷ viz např. Bowling, B: Racial Harassment and the Process of Victimization: conceptual and methodological implications for the local crime survey. In: British Journal of Criminology, Vol. 33, No. 2 (Spring 1993).

¹⁸ v anglosaské literatuře je používán pojem "racial harassment" většinou ve smyslu méně závažného diskriminačního chování, tzn. např. různé úsměšky, nevhodné poznámky, ukazování prstem, úšklebky apod. na rozdíl od přímých útoků ("racial attacks"). Termín by se dal přeložit jako provokování, obtěžování.

¹⁹ viz např. Bowling, B.: Violent racism. Oxford University Press, 1998. Tato práce mj. informuje o studiích zaměřených tímto směrem.

²⁰ bohaté reference uvádí Bowling, B: Racial Harassment and the Process of Victimization: conceptual and methodological implications for the local crime survey. In: British Journal of Criminology, Vol. 33, No. 2 (Spring 1993).

²¹ Mayhew a kol., 1989 in Bowling, 1993

Častou obětí xenofobního násilí bývají rovněž imigranti - shodli se na tom účastníci konference "Migrace a kriminalita" konané v r. 1996 v Courmayer.²² Někteří referující poukázali na xenofobní násilí, které považovali za nejničivější trestnou činnost namířenou proti imigrantům a konstatovali dále, že toto násilí nesměruje pouze proti imigrantům, ale spíše proti etnickým menšinám vůbec.

V anglosaských pramenech je rozlišováno mezi závažnými rasově motivovanými delikty, což jsou rasově motivované vraždy, závažné útoky, systematické útoky gangů na lidi nebo jejich domovy v noci apod. Dále je velmi frekventován pojem rasový harassment, za něj jsou považovány např. nevhodné poznámky, rozbíjení oken v domech a bytech obývaných etnickými menšinami, strkání a drobné útoky na ulicích, nápisy na zdech - vše zaměřené proti etnické minoritě - to vše je považováno za méně závažné delikty.

Kinski²³ např. uvádí, že v Evropské unii je věnována pozornost zejména těm etnickým konfliktům, ve kterých se projevují prvky násilí. Pokud v některé zemi hrozí, že by etnické konflikty mohly přerůst v diskriminaci menšin, jsou takové země varovány prostřednictvím diplomacie EU. Autor si klade otázku, zda instituce EU skutečně pomáhají řešit interetnický konflikt, zda naopak svými přístupy nepřispívají k zániku malých etnických společenství tím, že vytvářejí jakýsi velký tavicí kotel obdobný společnosti v USA.

Kinski rozlišuje dva druhy etnických menšin:

a) regiony, v nichž značná část populace mluví jazykem odlišným od většinového (typický je případ sudetských Němců a Maďarů v Československu po r. 1918)

b) skupiny imigrantů či emigrantů, kteří opustili svou vlast a usadili se v některém členském státě EU (příznačné pro západní Evropu, kde nekvalifikovanou a hůře placenou práci zastávali dělníci z chudších částí Evropy).

²² Válková, J.: Zpráva ze služební cesty, Praha, IKSP, 1996.

²³ Kinski, F.: Etnické menšiny v zemích Evropské unie. In: Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999, s.70.

Celkový pohled se pokusíme doplnit specifickými zkušenostmi z některých vybraných zemí.

Spolková republika Německo

V SRN jsou odlišně definovány trestné činy pravicově extremistické, xenofobní a antisemitské. Pro naši potřebu je přínosem zvláště standardní definice tak, jak si ji pracovně formulovala německá policie. Xenofobními trestnými činy jsou zejména ty, které jsou zaměřené proti osobám:

- pro jejich faktickou nebo potenciální státní příslušnost
- pro jejich rasu nebo barvu pleti, původ nebo vzhled.²⁴

V SRN bylo v r. 1998 nahlášeno policii 7 414 pravicově extremistických trestných činů, 2 644 případů xenofobních trestných činů (zvýšení o 10% ve srovnání s r. 1997). Podle autorky mají delikty motivované xenofobií různé motivy, jsou však především militantním vyjádřením averze vůči přistěhovalcům a důsledkem strachu z “cizí infiltrace”.

Z analýz provedených na základě policejních záznamů o podezřelých pachatelích xenofobně laděných trestných činů vyplynulo, že se dají vytipovat čtyři skupiny pachatelů:

- extremisté - pravicově orientovaní mladí lidé - 10-15% pachatelů většinou s ukončeným základním vzděláním a zaměstnaných
- xenofobní etnocentristé - mladí lidé s pocitem sociální diskriminace, útoky na cizince se snaží připoutat pozornost na sebe a své problémy
- výtržníci - většinou již dříve trestaní mladí lidé z problémových rodin
- “nezakotvení” - mladí lidé ze středních tříd, kteří hledají životní oporu a sebeidentifikaci a nenacházejí ji ve svých rodinách.

Někteří pachatelé mají z tohoto typu trestné činnosti potěšení. U 80% pachatelů byl zjištěn alkohol.

V Berlíně, kde žije 440 000 příslušníků jiné než německé národnosti, se na policejní akademii přednáší předmět “zacházení s cizinci”. Berlínská policie jako první v

²⁴ Ilgner, C.: Strategie policie při potírání pravicového extrémismu a xenofobie v SRN. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

zemi přijala v r. 1988 do svých řad příslušníky jiné než německé národnosti, policisté jsou intenzivně školeni v umění adekvátní komunikace s cizinci.

Rakousko

Přibližně 9% obyvatel Rakouska jsou cizinci, zejména z bývalé Jugoslávie a z Turecka. Vůči těmto cizincům byla v posledních letech spáchána řada závažných teroristických útoků včetně zhářství. Dle údajů Ministerstva vnitra²⁵ bylo v r. 1999 obviněno 717 pachatelů rasisticky motivovaných trestných činů oproti 392 v r. 1998. Soudem bylo potrestáno 378 incidentů oproti 283 v r. 1998. Velký vzrůst uvedených činů bude nepochybně ovlivněn i pozorností, která je policií těmto deliktům věnována. Rakouské ministerstvo vnitra sleduje i projevy xenofobní propagandy: v zemi je evidováno několik pravicově extremistických časopisů a publikací, tato propaganda je šířena i prostřednictvím Internetu. Problémy jsou v Rakousku i s antisemitskými náladami. Ovzduší netolerance vůči cizincům vycítila i politická scéna: volební úspěch zaznamenala Strana svobodných Jörga Heidera.

Velká Británie

Rozpracovaný systém prevence rasistického násilí má na základě bohatých zkušeností Velká Británie. Jako bývalá koloniální mocnost hostila na svém území množství obyvatel s odlišnou barvou pleti. V současnosti tvoří etnické minority 6% populace. Jako všude i v Anglii vzbuzovala a vzbuzuje přítomnost cizinců nechtěnou odezvu ve vzniku nejrůznějších rasistických a extremistických organizací. Jejich činnost je po několik desetiletí monitorována. Následné analýzy ukazují, že hlavními faktory provázejícími vrchol popularity extremistických organizací je hluboká ekonomická krize a rozčarování veřejnosti z politických stran v letech 1932 až 1936 a vypjaté emoce, jimiž byl v letech 1967 - 1979 provázen značný příliv přistěhovalců do státu.

²⁵ Bundesministerium für Inneres, Rechtsextremismus, Neonazismus, Rechtsrevisionismus und fremdenfeindlich motivierte Gewaltkriminalität 1999. Wien, 2000. In: Diversity and equality for Europe. Annual Report 1999.

Od r. 1980 a zejména po r. 1990 počet deliktů s rasovou motivací ve Velké Británii dále vzrůstá.²⁶ Nejedná se o jednotlivé události, ale o širší proces, který může velmi vážně ovlivnit další život jednotlivců a celých etnických minorit, které žijí pod stálým stresem obav z násilí a jiné viktimizace. Britské ministerstvo vnitra např. evidovalo v r. 1998 23 050 incidentů s rasovým podtextem, v tomto čísle jsou zahrnuty i banálnější případy tzv. rasového harassmentu. V letech 1998-1999 bylo spácháno 10 vražd s rasovou motivací.²⁷

V současnosti ve Scotland Yardu pracuje operační skupina pro rasovou trestnou činnost, která pracuje zvláště se zpravodajskými informacemi. Hlavním vodítkem její práce jsou poučení se z dřívějších rasistických incidentů. Odborníci ze Scotland Yardu zastávají holistický (celostní) přístup k těmto incidentům a jsou připraveni a ochotni pozorně naslouchat obavám minoritních skupin z hrozícího násilí a reagovat na ně.²⁸ Jako základní prvky své práce deklarují spolupráci s ostatními složkami, účinné využívání dostupné legislativy, otevřenost a transparentnost.

Bowling²⁹ uveřejnil jednu ze základních kriminologických studií k problematice: přehled, historicko - sociální kontext včetně přehledu provedených empirických výzkumů. Uvádí mj., že v úzké souvislosti s četnými rasovými nepokoji v 80. letech, kdy v Anglii byla ekonomická recese těžce doléhající zejména na mladé lidi, se zvýraznily rasové předsudky lidí, vznikala další nekontrolovaná ohniska zločinu a policie měla velké problémy se zacházením s etnickými menšinami. Situace se postupně zlepšovala se zkušenostmi policistů, byly uskutečněny různé vzdělávací akce atd.

V Nizozemsku³⁰ tradičně žije mnoho etnických minorit. Vznikající problémy jsou řešeny na dobré úrovni a Nizozemsko patří k zemím, které mají i v oblasti prevence rasového násilí značné zkušenosti. Především funguje rozvinutý monitoring, jehož poznatky jsou integrovány a analyzovány a z nich následně přímo vycházejí jednotlivá opatření.

²⁶ Bowling, B.: Violent racism. Oxford University Press, 1998.

²⁷ Home Office: Statistics on Race and the Criminal Justice System 1999

²⁸ Brathwaite, J.: Operační skupina pro rasovou trestnou činnost, New Scotland Yard. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

²⁹ Bowling, B.: Violent Racism. Victimization, Policing and Social Context. Oxford, University Press, 1998.

Boj proti rasismu je jednou z priorit nizozemské vlády. Důraz je kladen jednak na kvalitní zákonodárství, jednak na preventivní činnost. V Holandsku pracuje ministerstvo pro otázky integrace, které mj. poskytuje i finanční podporu nevládním organizacím zaměřeným proti rasismu a diskriminaci.

Holandsko patří k zemím, kde je počet evidovaných případů s rasovým podtextem stabilizovaný: od roku 1995 je to přibližně 200 případů ročně. Pro některé pozorovatele představuje oficiálně prezentovaný počet pouze malou část ze skutečnosti. Nadace Anny Frankové uvádí, že mnohem blíže skutečnosti je 800 - 8000 případů ročně, antidiskriminační úřad přibližně 1000 případů ročně.³¹ Už z tohoto výčtu je zřejmé, že jednotné měřítko chybí nejenom v rámci EU, ale i uvnitř jednotlivých zemí.

Rovněž policie dospěla k názoru, že pokud chce mít důvěru etnických menšin a chce být úspěšná v boji proti rasismu a rasové diskriminaci, musí postupovat formou partnerství a spolupráce s představiteli minorit. Konkrétně byla tato představa naplněna v tzv. Rotterdamské chartě, což je prakticky (nikoliv politicky) zaměřený dokument vycházející z výsledků podrobné diskuse příslušných mezinárodních organizací. Dokument již vyšel v 6 jazycích, chystají se další překlady, mj. i do češtiny. V letošním roce začíná ve veřejnoprávním televizním vysílání školící kurz, jehož tématem je řešení rasismu a rasové diskriminace uvnitř policie i mimo ni.

³⁰ Visser, R.: Podchycení rasismu - navázání partnerských vztahů v oblasti monitorování. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

³¹ Diversity and equality for Europe. Annual Report 1999.

Finsko

Policejní statistiky poukazují na vzrůstající objem deliktů s rasovým podtextem (194 případů v r. 1997, 319 v r. 1998 - dle statistik policie). Dle viktimizačních přehledů bylo 18% imigrantů obětí vážnějšího trestného činu, 35% z nich čin neohlásilo na policii. 61% dotázaných imigrantů mělo zkušenost s rasovými provokacemi na ulicích, 42% mělo zkušenost s různými formami diskriminace - pouze 10% z nich to nahlásilo policii.³² Jedná se o nebezpečnou tendenci k tzv. pasivnímu přijímání diskriminace, což se může rozšířit na celou společnost.

Švédsko

je zemí z tohoto hlediska poměrně problematickou. Působí zde na jedné straně xenofobní politické strany, na straně druhé rasistické neonacistické organizace. Jejich činnost je od r. 1993 pečlivě monitorována. Dobře propracovaná je metodologie při evidenci rasově motivované trestné činnosti. Za rasově motivované trestné činy jsou označeny ty, kdy pachatel přímo deklaruje trestný čin s rasovou motivací, nebo nějakým způsobem vyjádří negativní postoj k etnickému, náboženskému nebo národnostnímu původu oběti, příp. je odhalen jako původce graffiti, nebo písemného projevu s rasistickým tématem. Ohled je brán i na dojem oběti z činu.

Dánsko

je zemí s velmi nízkým počtem případů rasového násilí: v roce 1999 zaznamenala dánská policie 33 případů, v roce 1998 26 případů.³³

Dánsko³⁴ přistoupilo (spolu s dalšími sedmi zeměmi) k projektu financovanému Evropskou unií, jehož cílem je výchova policistů ve směru odstranění předsudků vůči etnickým menšinám a celkově lepšímu přístupu vůči nim. Potřeba takového školení vyplynula ze situace, která je zčásti analogická situaci v ČR: donedávna pracovala dánská policie v

³² Diversity and equality for Europe. Annual Report 1999.

³³ Diversity and equality for Europe. Annual Report 1999.

³⁴ viz Stevns, A.: Projekt policejního školení Vztah policie k etnickým menšinám. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

prostředí národnostně homogenní společnosti, kde každému byly díky obdobné socializaci zřejmé sdílené normy a hodnoty druhých. Příliv emigrantů jako pracovních sil i utečenců v minulých desetiletích to změnil. Přicházející cizinci mají velmi často naprosto odlišný žebříček morálních a dalších hodnot, odlišné zvyklosti. Bývá těžké k nim přistupovat bez zaujatých postojů a utvářet si vůči nim pozitivní vztah.

Dánská policie se snaží udržovat kontakty a spolupracovat s organizacemi pro etnické menšiny. Stálým spolupracovníkem policie je např. sociolog pákistánského původu, který je odpovědný za dobře vypracovanou analýzu situace etnických menšin v Dánsku a evidenci problémů, kterým jsou minority v současném Dánsku nuceny čelit.

Kurzy pro vybrané policisty jsou povinné a jsou pravidelně vyhodnocovány jak orgány Evropské unie, tak Dánským střediskem pro migrační a etnická studia. Kurz hodnotí standardní technikou i jejich účastníci.

Španělsko

Do 70. let 20. století bylo Španělsko zemí, která s přistěhovalectvím neměla zkušenost. To se změnilo vstupem do Evropské unie. Do země začali proudit zejména přistěhovalci z Afriky a z Jižní Ameriky, kteří Španělsko zpočátku považovali za bránu do Evropy, později se v zemi začali usazovat. V té době se objevily první vážnější konflikty. Za jejich příčinu je považována skutečnost, že mnozí cizinci nemají povolení k pobytu, a to je nutí vyvíjet různé ilegální činnosti (prostituce, pašování různého zboží apod.), jiní pracují načerno za nízkou mzdu a jsou považováni za “okrádače” o práci. Dalším důvodem jsou odlišné zvyky některých cizinců, kdy např. muslimové za ramadánu přerušují práci apod.

Policie na projevy etnického násilí zareagovala zřízením speciální jednotky, která je zaměřena zejména na projevy příslušníků skinheads.

Portugalsko

V Portugalsku je situace v dané oblasti považována ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi za celkem příznivou. Ojedinelé skinheadské skupiny nemají podporu společnosti. V zemi je velmi homogenní populace (99,5% Portugalců), pokud se vyskytují rasistické a xenofobní postoje, jsou zaměřeny vůči imigrantům. Více než dvě třetiny obyvatel jsou navíc přesvědčeny, že země by se neměla uzavírat pro další migranty.³⁵

USA

Bohaté zkušenosti s interetnickým konfliktem mají USA. Situaci s rasismem, diskriminací a segregací se zabývají mnoho desítek let a společnost se musela vyrovnat se závažnými výbuchy interetnického napětí. Klíčovým počinem bylo přijetí Zákona o občanských právech v roce 1964, kterým byla mimo zákon postavena veškerá diskriminace etnických menšin na veřejných místech, soukromých školách, v zaměstnávání apod. Snahou o důsledné naplňování zákona se situace v USA za posledních 35 let zásadně změnila. Jen pro ilustraci : před čtyřmi desítkami let musel černý pasažér v dopravním prostředku uvolnit místo bílému. V současnosti pracují černí Američané na významných místech ve státní správě a jsou členy vlády.

V r. 1995 analyzovaly státní orgány situaci na tomto úseku a byly vysloveny následující hypotézy³⁶: Interetnické napětí může přerůst v otevřený konflikt, pokud:

- určitá skupina etnicky odlišných jedinců začne pociťovat, že je diskriminována, že na její potřeby není brán ohled a že její zájmy zůstávají bez povšimnutí majoritní společnosti a jejich institucí
- majoritní společnost dochází na druhé straně k závěru, že tato etnicky odlišná skupina příliš čerpá prostředky ze státního rozpočtu a je zvýhodňována i jinými způsoby a tuto situaci pociťuje jako nespravedlnost
- obě skupiny očekávají, že stát bude vzniklou situaci řešit, že na jejich stížnosti bude brán zřetel a státní instituce na ně budou včas, srozumitelně a adekvátně reagovat
- při neschopnosti, příp. neochotě státu přiměřeně reagovat se výrazněji formují různá uskupení, jejichž proklamovaným záměrem je “udělat pořádek”, příp. bránit se vůči takovým uskupením (domobrana).

³⁵ Ana Bela Dias Nobre: Portugalský přístup k boji s rasismem a xenofobií. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

³⁶ informace z webových stránek U.S. Dept. of Justice (www.usdoj.gov/ert/ert-home.html)

Závěry vycházejí z odlišného sociokulturního prostředí, mají však nepochybně obecnější platnost a lze najít analogie se situací Romů v ČR.

Kanada³⁷

Kanadská společnost v této oblasti řeší především problémy s domorodým indiánským obyvatelstvem. Původní obyvatelé byli postupně decimováni evropskou kolonizací, přemísťováni ze svých tradičních území a postupně byly rozvraceny jeho tradiční sociální struktury komunit a rodin. Více než sto let byla uplatňována politika asimilace. Důsledkem byl naprostý rozvrat identity, alkoholismus, drogy, sebevražednost. Pro ilustraci: početně tvoří Indiáni 1,5% obyvatelstva, na populaci ve věznicích se podílejí 50%. Rozrůstají se organizované gangy kanadské domorodé mládeže, které se podílejí na pašování cigaret a drog, na prostituci a pasáctví.

Kanadská vláda se snaží napravovat chybné kroky předešlých asimilačních tendencí. V posledních 20 letech jsou do řad policie přijímáni i domorodci. Policie přechází na nový styl práce - partnerství s komunitou. Na celostátní úrovni byl ustaven výbor pro otázky domorodého obyvatelstva, který má odbočky i na místní úrovni. Tyto výbory úzce spolupracují s domorodci na řešení problémů komunity i jednotlivců.

Austrálie

Zemí, kde se historicky střetávají různé kultury, je nepochybně Austrálie.³⁸ Státní organizace, zejména policie, považují kulturní a jazykovou diverzitu za určitou výzvu. Z toho důvodu byla v Canbeře v r. 1991 ustanovena organizace nazvaná Národní policejní poradní úřad pro etnické záležitosti (National Police Ethnic Advisory Bureau, dále NPEAB). Náplň práce pro tento úřad byl připraven odborníky z řad policie, Australské multikulturální nadace a dalších organizací. Cílem činnosti NPEAB je sbírat a třídit informace různého druhu vztahující se k dané problematice, poskytovat další školení a vzdělávání terénních pracovníků, podporovat výzkumy v této oblasti, monitorovat a vyhodnocovat práci policie,

³⁷ Busch, L.: Práce policie s domorodým obyvatelstvem. In: Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. Praha, MV ČR 2000.

³⁸ Annual Report 1998, 1999, vyd. National Police Ethnic Advisory Bureau (NPEAB), Melbourne 1999.

atd. Organizace zároveň poskytuje public relations v této oblasti. Za roky 1998 a 1999 byla vykázána následující činnost:

- *přehledy, prověrky* - audit dodržování základních principů práce (šest základních principů bylo stanoveno v r. 1993) - tato důležitá prověrka ukázala, že principy jsou v zásadě naplňovány, odhalila důležité změny v této oblasti, pomohla odhalit další specifika (potřeby a zvyky) etnických menšin, jejichž poznání je důležité pro lepší porozumění potřebám těchto klientů s odlišným kulturním zázemím. Policie tak může poskytovat daleko citlivější a vhodnější služby

- *komunitní výzkum bezpečnosti v lokalitě* - je zaměřen na vnímání kriminality, osobního pocitu bezpečí a vnímání policie. Dosud je prováděn ve státě Victoria, NPEAB se snaží o jeho rozšíření do dalších států

- *spolupráce s Universitou Edith Cowen* - výzkumný plán dokumentující a zveřejňující roli kulturně citlivé policejní práce

- *plánování dalších projektů* - je konzultováno se zástupci etnických menšin

- *programy výcviku policie v multikulturním prostředí* - zejména se jedná o protirasistické programy a základní orientaci v náboženské diverzitě.

Položili si otázku, zda existují etnické gangy mládeže, probíhá výzkum, na kterém participuje NPEAB.

5. Etnické klima v české společnosti

Interetnické konflikty vznikají tam, kde se objevují předsudky, nevraživost, xenofobní pocity, netolerance vůči odlišným etnickým skupinám. Jak je tomu v České republice? Z loňského šetření Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM, 2000) plyne, že kritický postoj vůči lidem jiné národnosti zaujalo 18% dotazovaných občanů a vůči lidem jiné rasy 27% dotázaných. Takto pojatá národní nevraživost stoupla oproti roku 1998 o 2% a rasová nevraživost stoupla za uplynulé dva roky o 4%. Celých 17% dotázaných by lidi jiných ras a národností vystěhovalo z České republiky. IVVM zkoumá uvedenou problematiku pravidelně. V jednom z výzkumů byly zjištěny následující skutečnosti:³⁹

³⁹ Údaje převzaty z internetu www.ivvm.cz. Výzkum se zabýval reakcemi občanů na negativní jevy ve společnosti. Byl proveden v r. 1998.

S rasově motivovanými trestnými činy se setkala 15% dotázaných⁴⁰ z celkového počtu 1107 respondentů starších 15 let. S projevy rasismu se nejčastěji setkali mladí lidé mezi 15-19 rokem a obyvatelé velkých měst nad 20 tisíc obyvatel. S rasově motivovanými činy se řidčeji setkali oslovení z malých obcí do 500 obyvatel.

Svědkové rasistických činů (n=169) většinou do děje nezasáhli. Hlavním důvodem byl strach (33%), obava před možnými problémy (20%) a rovněž skepse, že případná osobní angažovanost stejně nic nevyřeší. K jednání se odhodlala více než čtvrtina svědků rasistických činů, a to přibližně stejným dílem zásahem hned na místě, nebo oznámením příslušným orgánům.

Situaci na místě se častěji snažili řešit muži a lidé dobře situovaní. Naopak strach zabránil zasáhnout častěji mladým lidem (15-19 let), studentům, technickým pracovníkům, obyvatelům velkých měst nad 100 tisíc obyvatel a zejména Prahy. Pochybnosti, že zásah nic nevyřeší, držely stranou častěji obyvatele větších měst s 20 tisíci - 100 tisíci obyvatel a neochota způsobovat si tím problémy byla četnější u respondentů z obcí s 500 - 2 tisíci obyvatel.

Výzkum IVVM potvrdil známé skutečnosti, že rasismus (stejně jako další negativní jevy) se vyskytuje častěji ve velkých městech, že obyvatelé tváří v tvář negativním jevům bývají rezervovaní - poněkud překvapivé je zjištění, že k těm opatrnějším patří mladí lidé a studenti.

Etnické klima české společnosti analyzoval podrobně Gabal⁴¹. Na základě empirického reprezentativního výzkumu dospěl k následujícím závěrům:

1. Etnická problematika není (v době provádění výzkumu, tzn. r. 1994 a 1996) v centru zájmu české společnosti, zatím představuje spíše latentní problémy, které však vnímají přibližně dvě třetiny populace jako vážné. Z výsledků reprezentativního výzkumu veřejného mínění z let 1994 a 1996 plyne, že v centru zájmu populace je kriminalita a ekonomická a sociální situace, soužití s Romy zaujímá 7. místo, příliv běženců a imigrantů

⁴⁰ výzkum IVVM z r. 1998, informace převzaty z internetových stránek IVVM.cz

⁴¹ Etnické klima české společnosti. In: Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999, s.70.

8. pořadí, rasismus a rasové konflikty 11. místo a politický extremismus místo 13. v pořadí.

2. Z dalších analýz však plyne, že v české společnosti spíše zesiluje odmítavý postoj k rostoucímu počtu cizinců v naší zemi. Rostoucí počet přicházejících cizinců považuje za příznivý 16% (1994), resp. 14% (1996) respondentů. Hlavní problém v souvislosti s jejich přílivem je spatřován v rostoucí kriminalitě (50%, resp. 57% odpovědí), pozitivní očekávání v souvislosti s jejich příchodem jsou minimální.
3. Postoje k cizincům jsou diferencované pokud se týče jejich původu. Celkem pozitivně jsou přijímáni Slováci, Američané, Francouzi, Židé (jejich bydlení v sousedství odmítá každý desátý respondent). Klesá "přijatelnost" Němců. Negativně jsou přijímáni zejména Romové, dále Vietnamci, Číňané, Egypťané, Libanonci a všeobecně lidé černé pleti (pro více než polovinu dotázaných jsou nepřijatelní, konkrétně by jim vadili při spolužití v sousedství).
4. Česká společnost 90. let není schopna přijímat některé etnické odlišnosti cizinců a minoritních skupin. Tři čtvrtiny populace vyslovily názor, že cizinci a etnické skupiny žijící v ČR by se měly co nejvíce přizpůsobit našim zvyklostem, zatímco pouze každý pátý respondent by cizincům přiznal možnost žít podle svého. "Schopnost přizpůsobit se českým poměrům a zvyklostem je tedy ostrým měřítkem přijatelnosti různých menšin... Neochota či neschopnost (např. díky barvě pleti) přizpůsobit se vede k růstu ostražitosti nebo k ignorování etnicky odlišné populace..."⁴² Převažuje důraz na etnickou homogenitu společnosti. ... Dnešní česká společnost je stále velmi uzavřená, národně a etnicky homogenní. Není připravena tolerovat odlišnosti barvy pleti, jazykové a odlišný životní styl. Třetina obyvatel si např. myslí, že historický vývoj vedoucí k etnicky homogenní české společnosti je správný a jedině možný a 40% obyvatel je opačného názoru, že výše zmíněný vývoj společnosti je chybný, ochuzující českou kulturu.
5. Naše společnost dle Gabala žije v pocitu přetížení přílivem cizinců a imigrantů a pocitu přílišné otevřenosti země vůči imigraci. Přitom většina obyvatel nemá, jak bylo zjištěno, o počtu imigrantů žádnou představu.

Je zřejmé, že výpověď o mentalitě českého národa není nikterak lichotivá a povzbudivá z hlediska dalšího vývoje interetnických vztahů. Jen pro dokreslení: velmi svérázný je přístup české společnosti ke splácení dluhu z nedávné totalitní minulosti, kdy našim emigrantům byl v cizích zemích poskytnut azyl. 70% obyvatel si v této souvislosti myslí, že bychom se měli starat sami o sebe, a opět pouze každý pátý respondent je názoru, že by naše republika měla dnešním uprchlíkům oplácet to, co jsme dříve potřebovali a dostávali sami.

Buriánek⁴³ konstatuje, že v naší společnosti se projevuje určitý nárůst xenofobních tendencí a intolerance, a to jak ve veřejném mínění, tak v některých sociálních skupinách či hnutích (skinheads). Nicméně zastává názor, že pro českou populaci je stále typický odpor k radikalismu jak politickému, tak etnicky motivovanému.⁴⁴ V jiném prameni⁴⁵ tentýž autor na základě analýzy empirických dat naznačuje, že xenofobní postoje české veřejnosti mohou mít spíše sociální konotace, než etnické a souviset spíše s osobním negativním zážitkem etnického konfliktu. Dále autor uvádí, že mezi lety 1995 - 1998 se postoj k romskému etniku výrazně zlepšil, zatímco postoje k běžencům se v tomto časovém intervalu prakticky nezměnily. Jeho závěry jsou poměrně optimistické: česká společnost je natolik civilizovaná, že se za své xenofobní tendence alespoň trochu stydí, ve vztahu k Romům je protektivní, nebrání se roli “přísného, ale tolerantního učitele”.

Poněkud jiný názor na českou toleranci vůči odlišnému vyjadřuje Blažek⁴⁶, když rozlišuje rasismus na tvrdý, jehož příznivci jsou v rozporu s obecně sdíleným minimem humanismu a často se dostávají do rozporu se zákonem a jejich stoupenci se s oblibou “shlukují v dav, aby svá individuální zbabělost proměnili v násilný čin”. Psychologicky (i kriminologicky) daleko zajímavější je autorův rozbor tzv. měkkého rasismu: je to těžko identifikovatelný postoj, který si z jiných etnik dělá “tak trochu legraci”: např. je označuje jako “černoušek, rákosník, Židáček” ... Měkký rasismus byl pěstován zvláště za totality, kdy

⁴² Etnické klima české společnosti. In: Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999, s.79

⁴³ Buriánek, J.: Kriminalita a její reflexe ve společnosti. In: Česká společnost na konci tisíciletí 2. Materiál z Konference pořádané Fakultou sociálních věd UK. Vydala Univerzita Karlova v Praze, Praha 1999, s. 108.

⁴⁴ tamtéž, s.108

⁴⁵ Buriánek, J.: Aktuální stav a struktura xenofobních postojů české veřejnosti. In: Sbírká příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie. MČSS, Praha 1999.

u nás byla uměle vytvářena bezkonfliktní “multikulturní” společnost, kde však při “internacionálním” přístupu chybělo vzájemné poznání a dotyk kultur. Všechna nepřírozeným způsobem k nám dopravená etnika (Vietnamci, Kubánci) žila odděleně, v ghettech, neznali jsme jejich svátky ani tradiční pokrmy. Autor pro překonání tohoto přístupu doporučuje stýkat se s “problematickými” minoritami, a to nikoli ze soucitu, ale s vědomím, že tento kontakt je i pro nás obohacující, nepřijímat českou pakulturu měkkého rasismu, neužívat jeho zábavné dikce a nebavit se tak na cizí účet.

Vysvětlení některých zmíněných skutečností spočívá mj. v tom, že nesnášenlivost odlišného (xenofobie) je v přírodě často se vyskytující, možno říci přirozeným jevem. V lidské společnosti bývají tyto pudy poněkud kultivovány, resp. jejich projevy nejsou tak přímočaré. Ovšem odlišnosti a zejména pokud je jich více a kombinují se, zvyšují agresivitu a netoleranci vůči nim. U lidí se jedná zejména o barvu pleti a celkový vzhled a odchylky od kulturních norem: jiné vzorce chování, odlišný jazyk, odlišné názory, ideologie a vyznání.

Konkrétně v české společnosti můžeme najít i historické konotace. Během tohoto století jsme se (většinou s velkou úlevou) “zbavili” mnohých etnicky odlišných spoluobčanů: rozpadem Rakouska-Uherska se ocitli v jiném státě Rakušané, kteří nás utlačovali, Maďaři (ti byli příliš domýšliví) a balkánské národy - ty jsme podceňovali jako nepřiliš rozvinuté. Po 2. světové válce jsme spravedlivě a velmi nevybíravě “odsunuli” Němce a od roku 1993, kdy nás svými požadavky přestali obtěžovat Slováci, jsme téměř sami. V současnosti nám velmi vadí přistěhovalci a hlavně Romové...

6. Česká společnost a Romové

Vztah majoritní české společnosti k Romům je všeobecně znám jako vyhraněně negativní a výše zmíněný Gabalův výzkum tuto skutečnost potvrzuje. Naprostá většina české společnosti si myslí o Romech následující:

- mají nechuť k práci a zneužívají sociální podporu (96% v r. 1994, resp. 95% v r. 1996)
- zneužívají demokratické zřízení (93%, resp. 91%)

⁴⁶ Blažek, B.: Měkký rasismus a jeho mediální formy. Přednáška ze semináře “Rasismus jako sociálně patologický jev” pořádaného hl.m. Praha v r. 1996.

- budí v lidech strach (94%, resp. 88%)

- jsou jiná rasa, která je nepřizpůsobivá a nezmění se (shodně 83%) apod.

Je třeba upozornit, že takto smýšlejí občané o Romech jako celku. Jiná situace je ve vztahu ke konkrétním Romům a romským rodinám. Téměř každý zná nějakou romskou rodinu nebo jednotlivce, o kterém má dobré mínění. Dá se říci, že konkrétní vztahy mezi Romy a Neromy, kteří se znají (zejména ze školy, pracoviště nebo sousedství), jsou poměrně dobré a nekonfliktní a na druhé straně přetrvávají předsudky a distance většinové společnosti vůči Romům jako celku.

Taková situace je skutečným podhoubím napjatých interetnických vztahů a konfliktů. Současně dochází k dalšímu nebezpečnému jevu: k tiché podpoře obyvatel agresivním skupinám typu skinheads. Z Gabalova výzkumu je zřejmé, že skinheads mají v naší společnosti určitou podporu: lidé sice nesouhlasí s jejich fašistickou ideologií, ale třetina dotázaných ocenila jejich postoj (odstrašující roli) ve vztahu ke kriminalitě a Romům.

Vlna rasismu v České republice namířená proto Romům je dle Šmausové⁴⁷ indikátorem faktu, že se společnost nachází ve stavu anomie (jak ho popsali Durkheim a Merton). K příznakům anomického stavu patří dle Mertona (1995, in Šmausová 1999):

1. dojem členů společnosti, že jejich potřeby jsou politickým vůdcům lhostejné
2. že společnost postrádá řád, takže není možno v ní spolehlivě plánovat vlastní budoucnost
3. pocit, že se uskutečnění životních cílů neustále vzdaluje
4. že uniká smysl života
5. přesvědčení, že se nelze spolehnout ani na nejbližší sociální okolí.

Analýzou naší současné společnosti a vypíchnutím některých konkrétních případů (spor o vepřín v Letech, zed' v Matiční ulici) dospívá Šmausová k závěru, že rasismus je funkční pro současnou vládnoucí elitu, neboť společnost stmeluje proti společnému "nepříteli", bez něhož by byla společnost už dál. Uvážíme-li mediální výpady vůči Romům - emigrantům a odkaz na problémy "našich" lidí s případnou vízovou povinností, možná se autorka dotkla některých citlivých míst. Dále tvrdí, že vláda vlastně bere na rasismus obyvatelstva ohled, vyhovuje jí, a proto rasu toleruje vlastně jako vnitřního politického

⁴⁷ Šmausová, G.: Rasa jako rasistická konstrukce. In: Sociologický časopis, 1999, č.4, s. 433-440.

nepřítele - je to výhodnější, než hledat nepřátele mezi členy bývalé KSČ, spolupracovníky STB atd. - to totiž společnost rozpolcuje.

Pavel Říčan⁴⁸ výstižně označil vztahy mezi majoritní populací v naší zemi (“gádži”) a Romy jako studenou válku. Vztahy mezi oběma skupinami charakterizuje jako chronické napětí přecházející občas v otevřené nepřátelství, přičemž rovněž připouští velmi přátelské vztahy mezi jednotlivci a skupinami.

7. Romové v českých médiích

Pověst minoritních skupin bývá do velké míry závislá na zpravodajské práci médií. Jednou z příčin útoku na příslušníky etnické minority může být její pověst ohniska kriminality. Taková pověst může být výjimečně založena na vlastní zkušenosti, častěji však na základě “zaručených zvěstí z páté ruky” a velmi často na mediálních zprávách. Pokud média přehnaně zdůrazňují etnický původ pachatelů, pak je kriminalita Romů, cizinců a imigrantů, ať skutečná nebo domnělá, brána jako záminka a legitimizace užití násilí vůči příslušníkům etnických minorit. Rozšiřování obviňování od určitých cizinců na cizince jako takové je podhoubím k rozvoji rasistického násilí.

Zajímavou analýzu tisku provedli Jiří Homoláč z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK a Kamila Karhanová z Ústavu pro jazyk český AV ČR.⁴⁹ (Výzkumný projekt podpořila Grantová agentura ČR.) Uvádějí mj., že Romové a aktivisté vystupující na obranu jejich práv považují často média za původce negativního a jednostranného obrazu Romů a za jednoho z viníků protiromských postojů majoritní společnosti. Ta naopak vnímá média zpravidla jako proromská (viz průzkum agentury Focus, MF DNES 25. 11.) Veřejnost pohlíží na média jako na součást pokryteckého spiknutí obránců lidských práv, intelektuálů a zbabělých politiků, které brání “pravdivě” pojmenovat a vyřešit problémy, jež majoritě soužití s Romy působí. Jak mohl v této věci vzniknout tak zásadní rozpor?

⁴⁸ Říčan, P.: S Romy žít budeme - jde o to jak. Praha, Portál, 1998.

⁴⁹ Karhanová, K., Homoláč, J.: Protežují novináři Romy? Mladá fronta DNES, 27.01.01.

Autoři analyzovali novinové články z první poloviny 90. let; jejich závěry jsou však užitečné i pro pochopení dnešního stavu. Nesnažili se zjistit, zda jsou média proromská, protiromská či "objektivní"; spíše se snažili identifikovat některé myšlenkové, argumentační a jazykové stereotypy, jež jsou pro zobrazování Romů v českých médiích příznačné.

Jako argument pro tvrzení, že média vytvářejí ve veřejnosti protiromské postoje, se často uvádí, že občané se o Romech dovídají nejvíce z černých kronik, tedy téměř výhradně ve spojení s tzv. romskou kriminalitou. Ta se ovšem stává tématem i tehdy, když se Rom stane obětí násilného trestného činu, jak ukazují články, v nichž denní tisk psal o vraždě Tibora Berkiho, utonutí Tibora Danihela (odsouzeném roku 1999 nakonec jako vražda) a o již pozapomenutém "klatovském lynči", tj. o zabití Emila Bendíka v Klatovech roku 1991. Téma romské kriminality se objevuje v komentářích, v nichž bývá špatná zkušenost s kriminálně nebo jinak asociálně se chovajícími Romy uváděna jako příčina skrytého rasismu české společnosti a její lhostejnosti vůči hnutí skinheads. Přítomno je ale již ve zprávách o násilných trestných činech proti Romům. Jejich formulace vycházejí často z nevysloveného předpokladu příčinné souvislosti mezi kriminalitou Romů a útoky proti nim. Dobře je to vidět na textech o zavraždění Tibora Berkiho ve Žďáru. Hned první zpráva ČTK uvádí, že "zavražděný muž neměl se zákonem nikdy žádné problémy", tento fakt se pak v různých obměnách opakuje v dalších zprávách a komentářích. Představme si, že větou "přepadená se v minulosti proti zákonu neprovinila a řádně pracuje" končí zpráva o loupežném přepadení starší ženy.

Tichý předpoklad příčinné souvislosti mezi romskou kriminalitou a útoky na Romy, sdílený médii a čtenáři, určuje i způsob, jímž jsou chápány pojmy rasově motivovaná vražda a rasově motivovaný trestný čin. Mezi pachatelem a obětí nesmí být žádný vztah, nesmí přicházet v úvahu jiný motiv než rasový. Je třeba, aby oběť byla naprosto nevinná, to jest tzv. slušný Rom. Pokud oběť těmito kritériím neodpovídá, je rasový motiv odmítán, jako v případě zmíněného "klatovského lynče", kdy média preferovala verze "brání zákona do vlastních rukou" či "vyřizování účtů mezi dvěma skupinami mladých lidí".

Stereotyp tzv. slušného Roma se neobjevuje pouze v souvislosti s násilnými trestnými činy, ale je charakteristický pro mluvení o Romech vůbec. Požadavky kladené na slušného Roma zahrnují nejen trestní bezúhonnost, ale musí jít o jedince více méně asimilovaného,

který chodí do práce nebo si ji alespoň hledá, posílá děti do školy a způsobem života nijak neobtěžuje své okolí. Často i dobře míněné snahy médií o pozitivní obraz Romů dosahují opačného než původně zamýšleného účinku právě proto, že, třeba bezděky, pracují se stereotypem slušného Roma: důraz na shora uvedené banální, "druhotné" ctnosti představují jejich nositele jako výjimečného a vlastně nereprezentativního člena romské menšiny. To, co by mělo negativní obraz zpochybňovat, je prezentováno jako výjimka, a tak pokus o vyvrácení předsudku ústí nakonec v jeho utvrzení.

Další stereotyp spočívá v tom, jak je prezentován vztah příslušníků hnutí skinheads a Romů. Často se v případech jednostranných útoků skinů na Romy užívá slov "půtky", "potyčka", "incident", tedy výrazů předpokládajících jistou symetrii mezi oběma aktéry. Romové a skinheadi zkrátka patří k sobě, pro obě skupiny je typická nenávisť ke skupině druhé, přirozeností jedněch je útočit na druhé, přirozeností druhých je bát se jich, připravovat odvetu. Poněkud se tak ztrácí, že Romem se člověk rodí, zatímco skinheadem se stává. Navíc jsou útoky na Romy často podávány jako téměř výhradní záležitost skinheadů, příslušnost pachatelů k tomuto hnutí je postačujícím vysvětlením případu, není-li prokázána, spekuluje se o ní; přitom se zdůrazňuje nízký věk pachatelů. Odpovědnost za rasově motivované násilí se tak snímá z většinové společnosti a přesouvá se na extremistickou skupinu, od majority oddělenou. Výsledný obraz Romů je také poznamenán dalšími politickými kontexty: praktickými i ideologickými. Texty o Romech nejsou totiž zpravidla jen o Romech, přitom ono "nejen" v nich nebývá explicitně formulováno.

Rozpor v názorech majority a romské menšiny na vztah médií k Romům není způsoben jen zaujatostí obou stran, ale je vysvětlitelný vnitřním, neuvědomovaným si rozporem médií v přístupu k romské tematice. Ta sice deklarují antirasistický postoj a snaží se podávat pozitivní obraz Romů, užívají však přitom stereotypů, kterými předsudky spíše utvrzují. Sdílejí předpoklad svých čtenářů, že rasismus české společnosti nemá příčinu v odlišné barvě pleti, ale v asociálním chování, které je Romům jako skupině majoritou přisuzováno. Odpovědnost za rasové násilí však omezují na extremistické skupiny a píšou o rasismu jako o "temných vášních a potlačených frustracích". Formulovat romskou problematiku jako sociální přitom části z nich v polovině 90. let brání strach z obvinění z rasismu nebo z levičáctví.

V českých médiích se samozřejmě setkáme i s pokusy o jiný způsob zobrazování Romů a s reflexí uvedených stereotypů. Příkladem je týdeník Respekt, který se romské problematice věnuje soustavně, útoky proti Romům považuje za rasově motivované i tehdy, kdy oběti nejsou úplně bezúhonné, a ironizuje stereotypy ostatních médií (výraz "holohlaví bílí Češi" pro skinheady). I tento způsob psaní o Romech a o rasismu má však svá úskalí. Sarkasmus, emotivní formulace a ironizace každého ne zcela "korektního" názoru působí přesvědčivě jen na již přesvědčené, možnost oslovit někoho z oné většiny české společnosti, proti jejímuž latentnímu rasismu Respekt vystupuje, je tak předem uzavřena. Ukazuje se, že jako není lehké romskou otázku řešit, tak je i její jazykové ztvárnění spojeno s obtížemi. Východiskem není jednoduché obrácení znamének ani zavedení dogmatického kodexu "politické korektnosti", nýbrž spíše sebereflexe vlastních předsudků a myšlenkových schémat.⁵⁰

Rasové násilí nepůsobí pouze na identitu útočníků, obětí a jejich vrstevnických skupin, ale často také na místní komunitu, ve které k takovému případu došlo. O případu se mluví mezi lidmi, všimnou si ho média. Příslušníci napadené skupiny - většinou to jsou Romové - začnou mít obavy, vytvářejí domobrany, touží se pomstít. Taková situace má vliv na celé okolí (např. okolí Matiční ulice v Ústí nad Labem) a místo může být stigmatizováno jako "rasistické hnízdo". Stigmatizována mohou být i celá města, např. vzhledem k rozsáhlým vlnám rasového násilí to byl v nedávné minulosti v Německu Rostock, u nás svého času Písek, Klatovy apod.

Tendencí představitelů obce a policie je instinktivně odmítat to, že by určité delikty mohly mít rasistický nebo xenofobní podtext, aby místo nebylo stigmatizováno jako rasistické. Na druhé straně se objevují případy, kdy příslušníci etnické menšiny označují jako rasový útok obyčejné vyřizování si dluhů. (V r. 2000 řešili takový případ v Ostravě a policisté došli k tomu, že důvodem bylo vyřizování účtů mezi dlužníky a věřiteli.)

Představitelé města jsou ovšem rovněž politikové, a tak se někdy chopí takového případu a dělají si antirasistickou image. Jsou politici, kteří stavějí na prezentování svých morálních předností, vystavují na odiv své liberální postoje k imigrantům. (V některých zemích to ovšem pomáhá vylepšovat politiku vůči imigrantům a o věcech se více diskutuje.)

⁵⁰ Karhanová, K., Homoláč, J.: Protežují novináři Romy? Mladá fronta DNES, 27.01.01.

Média často zdůrazňují rasistickou dimenzi násilných aktů proti minoritám. Zejména tehdy, když veřejné instituce na čin reagují pomalu. V tomto ohledu je to důležitý moment k tomu, aby se věc dostala na veřejnost a nezapadla. Na druhé straně mají média sklon přehánět. Např. když komentátor během vlny proticizineckého násilí v Německu 1991-1993 tvrdil, že německá společnost se vrací zpátky k národnímu socialismu, je to víc než přehánění. Někteří publicisté tíhnou ke zjednodušování spíše než k důkladné analýze jevů. Často jde o senzaci a o to, že zpráva o neonacistických skupinách na titulní stránce “prodává” noviny.

Frištenská⁵¹ se odvolává na celospolečensky sdílený negativní názor na skupinu Romů a z toho plynoucí rasové předsudky a zmiňuje významnou skutečnost, že naše společnost z různých důvodů těžko identifikuje projevy rasové diskriminace a rasového násilí. Vyjadřuje dále názor, že “viník je zaměňován za oběť, protože tou jsou, ve vyšším etickém smyslu a bez ohledu na okolnosti konkrétní události, Romové.” Autorka patrně má na mysli Romy jako celek, jako etnikum a chce zdůraznit jejich značnou handicapovanost v české společnosti. Z hlediska jednotlivých případů se s tvrzením lze jen těžko ztotožnit, znamenalo by to, že mezi Romy neexistují jedinci s předsudky vůči nositelům etnicky odlišných charakteristik, že mezi nimi neexistuje tzv. “černý rasismus”. I z tohoto hlediska jsme podrobili rozboru konkrétní Policií ČR registrované případy a v rámci možností sledovali údaje o (nikoli výjimečných) deliktech, kde byl jako pachatel označen Rom.

⁵¹ Frištenská, H.: Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy. In: Romové v České republice. Socioklub, 1999, s. 244-266.

8. Empirická část: Analýza deliktů motivovaných rasovou nebo národnostní nesnášenlivostí spáchaných na území ČR v letech 1997 - 1999

Metodologické poznámky k výzkumům rasového násilí. Z metodologického hlediska je třeba násilný rasismus chápat jako proces v geografickém, sociálním, historickém a politickém kontextu. K holistické analýze je třeba kvalitativních i kvantitativních výzkumných metod. Nosným přístupem mohou být případové studie, které (dle Yina⁵²) zkoumají jev v reálném kontextu. Používá se historiografických materiálů, hloubkových rozhovorů, pozorování a studium oficiálních zpráv a přehledů. V britské kriminologii jsou podnětné zejména případové studie Smitha a Graye z r. 1983 a Grimshawa a Jeffersona z r. 1987.

Bowling⁵³ je toho názoru, že případové studie kombinované případně s dalšími metodami dávají možnost vysvětlení jak a proč se násilnost udála. Explanace by měly zahrnovat rovněž popis četnosti a výskytu jevů. Autor považuje za nutné provést k dané problematice výzkum, který by shromáždil více kvalitativních zpráv o rasovém násilí, vysvětlení jejich manifestace ve specifickém prostředí. Zdůrazňuje, že je čas přejít od statických a popisných metod k metodologicky pluralistickým přístupům, ve kterých bude zahrnut celý komplex sociálních procesů. Tímto způsobem může být dle jeho názoru vysvětlen skutečný kontext deliktů s rasovou motivací v konkrétní situaci. S takovými poznatky (jak a proč se rasismus projevil v násilném deliktu) je potom možno jev kvalifikovaněji vysvětlit a zejména navrhnout prostředky jeho kontroly.

Základem je správné definování incidentu jako rasového: hlavním kritériem je rasová motivace. Ta se vyvozuje např. z rasistických výroků, graffiti (= objektivní kritéria) a závisí to rovněž na pocitech oběti, zda incident vnímá jako rasově motivovaný (= subjektivní kritéria). Za rasové charakteristiky jsou pokládány: tělesné rysy (pigmentace pleti, barva očí a vlasů, tvar nosu nebo rtů), kulturní nebo geografický původ - pokud je tímto ospravedlňován útok, diskriminace, harassment, tak se to určitě neobjevilo zničehonic a podle toho je třeba se tím zabývat. V kontextu spatřujeme: historické vzorce xenofobie, což je zkušenost individua, rodiny, společenství, přístupy a chování viníků, jejich rodin a komunity

⁵² Yin, R.K.: Case Study Research, London, Sage, 1989.

⁵³ Bowling, B.: Violent Racism. Victimization, Policing and Social Context. Oxford, University Press, 1998.

a širší kontext místa, národní a globální kontext a praktiky rasy a národa. Násilný rasismus musí být vnímán v kontextu rozumově zdůvodněných praktik rasové výlučnosti.

Podklady k analýze. Následující rozbor byl zpracován na základě materiálů Ministerstva vnitra ČR tak, jak byly postupně uveřejňovány ve specializovaných Zprávách⁵⁴ Ministerstvem vnitra ČR a na webových stránkách MV ČR. Jedná se o “Zprávy o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin”, které jsou každoročně předkládány vládě ČR a následně postoupeny k projednání Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Tyto zprávy obsahují přehled případů, u nichž existovalo podezření ze spáchání trestného činu nebo přestupku s extremistickým podtextem, včetně případů motivovaných rasovou a národnostní nesnášenlivostí bez ohledu na jejich konečnou trestně právní kvalifikaci.

Přehledy byly zpracovány na základě databázi Ředitelství služby kriminální policie a jsou v nich zachyceny všechny případy, které Policie ČR ve sledovaných letech zaznamenala. Tyto činy jsou v přehledu dále označeny dle jejich charakteru na trestné činy a přestupky. Ty trestné činy, u nichž to připadá v úvahu (nebyly zastaveny, amnestovány, apod.) jsou doplněny daty Úřadu vyšetřování ČR a údaji o stavu řízení před soudem z databází Nejvyššího státního zastupitelství. Těchto údajů jsme dále použili pro užší výběr trestných činů, které skončily rozsudkem u soudu a nabyly právní moci. Všechny tyto případy by měly být dále prozkoumány prostřednictvím kriminologické analýzy jednotlivých trestních spisů.⁵⁵

Z celkového počtu 1135 případů bylo vybráno 527 případů (46,4%) podle základního kritéria, že pachatel a oběť sledovaného deliktu s extremistickým podtextem byli příslušníky odlišných etnických skupin a motivem jejich činu byla interetnická zášť. Nesledovali jsme tudíž konflikty např. mezi skinheady a punkery či anarchisty. Nesledovali jsme rovněž potencionální interetnické konflikty, kdy nedošlo ke střetu osob, ale např. vykřikování rasistických hesel, kreslení nacistických a rasistických symbolů apod. Tyto jevy jsme sledovali pouze v případě, že byly doprovodným atributem interetnického útoku.

⁵⁴ Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestné činnosti motivované rasismem a xenofobií nebo páchané příznivci extremistických skupin a o aktivitách extremistických uskupení na území České republiky v roce 1998. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 1999, díl I., II.

Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 1998.

Informace o jednotlivých případech byly popsány na různé úrovni, z některých se dalo vyčíst více informací, jiné byly popsány úsporněji. Obsáhlejší popis případů byl v materiálu MV ČR podán přibližně takovouto formou:

“29.6.1997*Brno* Kolem 03,57 hod. J.J., nar. 1979, a L.H., nar. 1978, příslušníci hnutí skinheads, napadli před hl. nádražím ČD v Brně, v prostoru zastávek MHD, zde stojící romskou rodinu. Nejdříve slovně, že nemají rádi cikány a poté fyzicky zaútočili na M.F., nar. 1946, a jeho syna D.F., nar. 1982. Nejdříve je napadli pěťmi, a když upadli, tak do nich kopali. Kvalifikováno jako tr. činy dle § 202/1 a § 221/1,2b) tr. zák. Příklad veden pod ČVS: MVV - 381/60-97. Dne 1.9.1997 byl podán NKO. Veden u MSZ Brno pod sp. zn. 3 Zt 2208/97.

Stav řízení před soudem: Dne 2.9.1997 byla podána obžaloba. Dne 8.12.1997 byl vydán trestní příkaz. Proti němu byl obžalovanými podán odpor. Rozsudkem ze dne 21.4.1998 byl obž. L.H., nar. 1978, uložen trest odnětí svobody v délce trvání 1 roku podmíněně se zkušební dobou 3 1/2 roku a obž. J.J., nar. 1979, trest odnětí svobody v délce trvání 2 let podmíněně se zkušební dobou 3 1/2 roku. Rozsudek nabyt dne 21.4.1998 právní moci.”

Některé popisy byly i takto stručné:

“19.8.1997*Česká Třebová, okr. Ústí nad Orlicí* L.H., nar. 1980, pokřikoval na J.M., nar. 1961, “Nečum nebo tě zabiju, jeď radši do Kanady”. Šetřeno jako přestupek dle § 49/1c) zák. č. 200/1990 Sb. Nepodařilo se prokázat spáchání přestupku ani TČ.”

Cílem analýzy bylo hlubší poznání okolností sledovaných případů, zejména těch charakteristik pachatelů, obětí a dalších okolností deliktu, které bylo možno z materiálu MV ČR zjistit.

8.1. Výsledky analýzy

Celkově bylo sledováno 527 případů za období tří let. Jejich výskyt byl v jednotlivých letech následující:

Tabulka č. 1 : Rok spáchání deliktu

	absol.četn.	%
1997	139	26,4
1998	192	36,4
1999	196	37,2
celkem	527	100,0

⁵⁵ Ze sledovaných 527 deliktů byly vybrány ty, které skončily u soudu vynesením rozsudku a nabytím právní moci. U jednotlivých soudů byly vyžádány trestní spisy a ty podrobeny další analýze.

Z uvedených tří let není možné dělat žádné závěry, ale zdá se, že tendence výskytu tohoto typu deliktů je spíše mírně vzrůstající. Uvědomíme-li si, že se ve všech případech jedná o střety mezi násilníkem a obětí, je počet těchto deliktů vysoký a může vytvářet ve společnosti atmosféru strachu. Mnohé z těchto případů bývají medializované, některé jsou sledované dlouhodoběji. O těchto případech se tudíž ví a mezi lidmi se o nich mluví. Strach a obavy vzrůstají zejména mezi Romy. Není divu, takto situaci vnímala jedna z postižených, do jejíž ložnice byla vhozena zápalná láhev:

Emilie Žigová: “My jsme spali a najednou to letělo na mě, ne, na peřinu. No, a začalo to hořet. Tam spaly děti, no, a děti vstaly, probudily se, no, a ta malá, ta nejmenší, ta spala vedle mě. Oni utekli všichni, děti, no, a já jsem tam zůstala v posteli s tou, ona nechtěla vstávat. Tak já jsem jí odhodila přes to křeslo, tam jsem měla peřiny jako naskládané, no, a mně to chytlo. No, a už jsem se nemohla dostat ven, protože já jsem měla tu noční košili, no, a už mi začaly vlasy hořet vzadu, že, no, a už mi to chytlo na tělu všechno. Už nevím nic, kdo mě odvez, nic.” (Radiožurnál, 30.9.2000)

Jaký je důvod páchaní takových deliktů? Na to jsou mezi odborníky nejrůznější názory. Většina je pokládá za projev rasismu a xenofobie. Jiní je zlehčují jako “opilecké žerty a hrátky nedospělců”, ojediněle jsou vnímány jako “přirozená odpověď” místních spořádaných obyvatel na chování cizinců a Romů.

Zajímavé je plošné rozložení deliktů dle bývalých krajů. Absolutní a relativní čísla by byla vzhledem k různé velikosti krajů zavádějící. Připojili jsme proto přepočtené údaje na indexy, tedy počet nahlášených deliktů na počet obyvatel v kraji.

Tabulka č. 2 : Delikty za roky 1997-1999 dle jednotlivých krajů

	absol.četn.	%	počet obyv. v r.1998	index ⁵⁶
Praha	71	13,5	1 200 455	0,59
Středočeský	32	6,1	1 105 964	0,29
Jihočeský	38	7,2	700 773	0,54
Západočeský	31	5,9	858 188	0,36
Severočeský	83	15,7	1 179 242	0,70
Východočeský	60	11,4	1 233 858	0,49
Jihomoravský	101	19,2	2 052 832	0,49
Severomoravský	111	21,1	1 967 813	0,56
celkem	527	100,0	10 299 125	0,51

⁵⁶ počet deliktů na 10 000 obyvatel

Výrazněji vystupuje dle vyššího podílu deliktů bývalý kraj Severočeský, na druhé straně nižší podíl deliktů mají kraje Středočeský a Západočeský.

Ještě detailnější pohled poskytují údaje z jednotlivých okresů. Zjišťujeme, že nejvíce deliktů se událo za sledované tři roky v Brně (42). Dalšími silněji napadenými okresy jsou Karviná (27), Písek (22), Bruntál (21), Trutnov (21), Ostrava (18), Ústí nad Labem (18), Břeclav (15), Kladno (15) Most (15), Prostějov (14), Plzeň (13), Praha 3 (13), Praha 8 (12), Zlín (11), Jeseník (11) a Praha 4 (10). V ostatních okresech bylo zaznamenáno méně než 10 interetnických konfliktů.

Opět jiný pohled nám poskytnou údaje za jednotlivá města. Zde dominuje dle očekávání Praha (69 případů) a poněkud překvapivě Brno (42). Frekventovanější jsou z větších měst Ostrava (18), Ústí nad Labem (17), Písek (14), Plzeň (12), Trutnov (11), Kladno (10), Most (10) a Havířov (7). Z menších měst stojí za pozornost Krnov (12), a Dvůr Králové nad Labem (6 případů).

Dále jsme zjišťovali, na jakých místech se tyto delikty odehrávají. Nejčastěji dle očekávání dochází k interetnickým střetům na veřejných prostranstvích, méně v uzavřených prostorech - viz tab. č. 3:

Tabulka č. 3: Místo spáchání činu

	absol.četn.	%
veřejné prostranství	371	70,4
restaurace	69	13,1
obytný dům	42	8,0
škola	17	3,2
MHD	13	2,5
vlak, nádraží	8	1,5
herna	1	0,2
věznice	1	0,2
nezjištěno	5	0,9
celkem	527	100,0

Pro úplnost jsme zaznamenali i časové okolnosti spáchání jednotlivých deliktů. Poněkud četnější jsou delikty v podzimních měsících říjnu a listopadu, rozdíly však jsou příliš malé, než aby mohly být jakkoli interpretovány. (Viz tab. č. 4)

Tabulka č. 4 : Měsíc spáchání činu

	absol. četn.	%
leden	46	8.7
únor	43	8.2
březen	48	9.1
duben	31	5.9
květen	50	9.5
červen	26	4.9
červenec	30	5.7
srpen	39	7.4
září	41	7.8
říjen	54	10.2
listopad	57	10.8
prosinec	39	7.4
více měsíců	23	4.4
celkem	527	100.0

Pokud se týká dnů v týdnu, poněkud častěji se rasově motivované konfrontace odehrávají ve volných dnech (velmi zhruba lze konstatovat, že za jeden všední den bylo spácháno zhruba 60 konfliktů a za jeden volný den cca 90 konfliktů).

Tabulka č. 5 : Den v týdnu

	absol. četn.	%
všední den	310	63,5
sobota, neděle, svátek	178	36,5
celkem	488	100,0
nepřichází v úvahu	21	
nezjištěno	18	
celkem	527	

Praktický význam může u některých deliktů mít i hodina, kdy byl delikt spáchán. U interetnických deliktů vypadá situace následovně (tab.č.6):

Tabulka č. 6 : Hodina spáchání činu

	absol.četn.	%
05-08	9	3,2
08-18	78	27,9
18-23	121	43,2
23-05	72	25,7
<i>celkem</i>	280	100,0
nezjištěno	226	
nepřichází v úvahu	21	
celkem	527	

Sledované delikty jsou z hlediska časového páčány nejčastěji v odpoledních a večerních hodinách.

Pachatelé a oběti

Další zjišťování se soustředilo na okolnosti deliktů z hlediska charakteristik pachatelů a obětí. Hluběji jsme sledovali u každého činu vždy maximálně tři pachatele a tři oběti. Pokud bylo pachatelů nebo obětí více, započítávali jsme je pouze do velikosti skupiny pachatelů nebo celkového počtu obětí.

Kriminologicky zajímavou informací je vždy velikost skupiny pachatelů.

Tabulka č.7: Velikost skupiny

	absol.četn.	%
2 osoby	86	16,3
3 osoby	89	16,9
4-10 osob	59	11,2
11 a více osob	12	2,3
celkem	246	46,7
1 osoba	281	53,3
	527	100,0

Z našich výpočtů vyplývá, že přibližně polovina pachatelů spáchala delikt sama, druhá část ve spoluúčasti dalších jedinců. Skupiny byly nejčastěji dvou- až tříčlenné. Velké skupiny, ve kterých bylo více než 11 osob se vyskytly spíše ojediněle. Nepříliš četné jsou i skupiny o

počtu 4-10 osob. Z tohoto důvodu jsme bližší informace o pachatelích zjišťovali u tří (ve zprávách MV ČR nejdříve) jmenovaných pachatelích. Údaje o nich jsme shrnuli do následujících tabulek.

Tabulka č. 8 : Pohlaví pachatelů č. 1, 2 a 3

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
muž	483	91,7	233	97	151	95,6
žena	38	7,2	6	2,5	6	3,8
neudáno	6	1,1	1	0,4	1	0,6
celkem	527	100,0	240	100,0	158	100,0

Podobné rozložení četností z hlediska pohlaví najdeme u všech tří pachatelů.

Tabulka č. 9 : Věk pachatelů č.1, 2 a 3

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
Do 15 let	33	7,5	9	5,5	6	6,5
15-18	144	33,0	70	42,4	45	48,4
19-25	144	33,0	65	39,4	38	40,9
26-40	78	17,8	19	11,5	3	3,2
40 a více	38	8,7	2	1,2	1	1,1
<i>celkem (zjištěn věk)</i>	437	100	165	100	93	100
nezjištěno	90		75		65	
celkem pachatelů	527		240		158	

Z tabulky vyplývá, že pachatelé tohoto typu deliktů jsou většinou v mladších věkových skupinách, ve věku mezi 15 a 25 lety. Tato tendence je zvýrazněna u druhých a třetích pachatelů ve skupině. I při tomto typu deliktů se tak potvrzuje známý poznatek, že častěji se sdružují do skupin mladší ročníky.

Snažili jsme se zaznamenat i další bližší údaje o útočnicích. Tato data jsou z určitého hlediska spíše orientační, což vyplývá ze způsobu jejich evidence Policií ČR, kdy zdaleka ne všechny informace bylo možno zaznamenat v této první fázi.

Tabulka č. 10 : Bližší charakteristika pachatele č. 1, 2 a 3

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
Čech, nezjištěna organizovanost	334	63,4	125	52,3	73	45,9
skinhead	102	19,4	75	31,4	60	37,7
Rom	83	15,7	38	15,9	26	16,4
punk	4	0,8	1	0,4	0	0
Asiat (Vietnamec)	3	0,6	0	0	0	0
Ital	1	0,2	0	0	0	0
není pachatel	0	0	288	54,6*	368	69,8*
celkem pachatelů	527	100,1	239	100,0	159	100,0

* z celkového počtu sledovaných případů

Z tabulky plyne, že z celkového počtu 440 “bílých” pachatelů (83,6%) bylo u 102 osob zjištěno a konstatováno, že jsou příslušníky hnutí skinheads a 4 příslušníci hnutí punk. U 83 pachatelů (15,7%) bylo Policií ČR zaznamenáno, že jsou Romové.

Nejčastějšími pachateli tedy překvapivě nejsou příslušníci hnutí skinheads, jak je to zakódováno v obecném povědomí, ale čeští občané neromského původu, u kterých nebyla Policií ČR zaznamenána příslušnost k nějakému extremistickému hnutí. Otázkou je, nakolik přesné byly údaje v materiálech, z nichž jsme čerpali. Ovšem i připustíme-li opominutí a nepřesnosti, včetně pozdějšího překvalifikování soudem, zdá se, že většina pachatelů jsou tzv. běžní občané, nepříslušející k extremistickým skupinám.

Tento poznatek je v souladu s některými zahraničními údaji. Např. Bjorgo⁵⁷ uvádí, že ve Skandinávii, kde jsou interetnické konflikty stále velkým problémem, většina pachatelů těchto činů není organizována. Často ovšem bývají ovlivněni xenofobními argumenty a názory kamarádů, kteří jsou členy nějaké rasisticky orientované organizace. Uvádí dále, že v 90. letech lze vysledovat tendenci vzrůstu počtu organizovaných pachatelů. Vysvětlením může být opakování deliktu, při kterém je delikvent stigmatizován jako nacista, rasista a to ho do takové skupiny nakonec dožene.

Na druhé straně i u pachatelů násilných rasových deliktů může hrát důležitou roli jejich vlastní pocit ohrožení. Týž autor⁵⁸ tvrdí, že mnozí ze současných pachatelů byli v minulosti obětmi takového násilí, nebo žili pod hrozbou násilí. Tito mladí lidé následně

⁵⁷ Bjorgo, T.: Xenophobic Violence against Migrants: Perpetrators, Motives, and Community Responses. Referát z konference Migration and Crime, ISPAC, UNICRI, IOM 1996.

hledají útočiště v partách s násilnickou image, které jim poskytnou, to po čem touží: kolektivní ochranu. U některých jednotlivců, kteří se stali obětí xenofobně motivovaného násilí se může strach generalizovat, tzn., že cítí obavy ze všech “barevných” jedinců. Mohou pak na první pohled bezdůvodně napadnout (např. po hádce) jedince s tmavou pletí. Motivem je pak jakási “sekundární” rasová nenávisť.

Typickým pachatelem je tedy muž ve věku 15 - 25 let, český občan, Nerom, u něhož nebyla zaznamenána příslušnost k extremistické organizaci. Podobné skutečnosti jsme zaznamenali i u dalších pachatelů v případné skupině, resp. u druhých, příp. třetích sledovaných pachatelů v pořadí.

Za pozornost stojí i poměrně vysoký počet Romů, kteří byli označeni za pachatele. Jak tuto skutečnost interpretovat? Jsou pachatelé rasisticky motivovaných deliktů - Romové skutečně spíše obětmi, jak to chápe např. Frištenská⁵⁹ - nebo se jedná o tzv. černý rasismus? Naznačit odpověď mohou namátkově vybrané - nikoliv však atypické - případy tak, jak je zaznamenala Policie ČR:

*“22.6.1997*Krnov, okr. Bruntál* Rom M.S., nar. 1960, se společníky (J.S., nar. 1965, T.T., nar. 1982) napadl na náměstí v Krnově hrubými výroky “Ty česká svině” J.A., nar. 1982 a J.I., nar. 1934, kterým vyhrožovali zabitím....”*

*“5.12.1996*Ostrava* Dva romští pachatelé v Ostravě I po předchozí slovní rozepři a výkřicích “Bílá plešatá hlavo” fyzicky napadli J.Š., srazili jej na zem, kopali do něho a způsobili mu zlomeninu klenby lebeční s dobou léčení 3-4 týdny...”*

*“16.8.1996*Žďár nad Sázavou* Rom S.H., nar. 1961, na hotelové ubytovně fyzicky napadl Z.H. a pak slovně napadal jiné hosty se slovy “bílým se ještě ukáže, za dva roky tady bude černá mafie, že všechny bílé zlikviduje a bílí si tam nekoupí ani chleba”....”*

Smyslem uvedení těchto policíí zachycených a popsáných případů není snaha o dehonestaci Romů, ale polemika s dříve uvedeným tvrzením, že “Rom je bez ohledu na okolnosti vždy obětí”. Zastávám názor, že spíše prospívá snaha o nezaujatý pohled na obě etnika. V obou etnikách nepochybně existují vedle slušných lidí i rasisticky smýšlející jedinci.

⁵⁸ tamtéž

⁵⁹ Frištenská, H.: Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy. In: Romové v České republice. Socioklub, 1999, s. 244-266.

Dle dalších zjištění jsou Romy napadáni jak skinheadi, tak i policisti a běžní občané z majority. Z popisu případů je však pravděpodobné, že nenávist mezi protivníky nabyla xenofobních a rasistických rysů. Co bylo prvotní můžeme z takto stručných informací poznat ztěžší. Úplnější poznání nám může přinést analýza soudního spisu. Abychom však mohli u každého konkrétního případu potvrdit, nebo vyvrátit hypotézu “oběti, která se brání” agresivním jednáním, museli bychom znát širokou škálu okolností spáchání činu, osobnostních charakteristik pachatele, jeho motivaci a další skutečnosti.

Oběti

Dimenze identity má životní význam rovněž pro oběti. Být viktimizován (konfrontován s) násilím může být extrémně traumatizující zkušenost. Stát se cílem rasového harassmentu nebo rasového násilí z důvodu odlišnosti - rasové, národnostní, nebo kvůli etnickému původu - může být devastující pro sebehodnocení a identitu. I tzv. méně závažné formy rasového harassmentu, jako je různé pokřikování, úšklebky, ukazování prstem, odmítání vstupu do veřejně přístupných prostor nebo jiná diskriminace, případně ignorování a zacházení jako s “nýmandem”, může systematicky podryvat osobní prožívání lidské důstojnosti. Některým etnicky odlišným jedincům jsou útoky proti nim celkem lhostejné, ale těžce nesou útoky proti svým rodinám.

Některé násilné akce proti etnicky odlišným rodinám jim mohou dokonce přinést soucit i sympatie a podporu od sousedů a veřejných institucí, které méně závažnými případy nejsou znepokojovány. K pocitu viktimizace může přispívat i pocit, že je člověk proti nepřátelské síle sám. Pokud je přímá oběť násilí identifikována jako příslušník nějaké skupiny, např. azylového centra nebo specifické etnické minority, je i celá tato skupina vystrašena a viktimizována. To pak jsou pravděpodobně případy, kdy je vybrána jako oběť libovolný příslušník určité skupiny.

V naší analýze Policií ČR zachycených případů byly některé charakteristiky obětí. Sledovali jsme opět pouze první tři oběti podle toho, jak byly ve zprávách zmiňovány.

Tabulka č. 11: Pohlaví prvních tří sledovaných obětí

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
muž	436	82,7	185	83,3	105	86,1
žena	78	14,8	35	15,7	17	13,9
celkem obětí	514	97,5	222	100,0	122	100,0
není obět'	0	0	295		395	
nezjištěno	13	2,5	10		10	
celkem případů	527	100,0	527		527	

Obětmi internetnických konfliktů byli v naprosté většině případů rovněž muži. Důvodem je typ sledovaných deliktů: většinou šlo o přímý fyzický střet na ulici, příp. v restauraci. Ženy (a děti) byly obětmi v těch případech, kdy byla napadena např. rodina v bytě apod.

Tabulka č. 12 : Věk prvních tří sledovaných obětí

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
do 15 let	41	7,8	19	14,7	8	15,4
15-30	202	38,3	73	56,1	33	63,5
30 a více	146	27,7	38	29,2	11	21,1
celkem obětí	389	73,8	130	100,0	52	100,0
není obět'	0	0	301	57,1	400	75,9
nezjištěno	138	26,2	96	18,2	75	14,2
celkem případů	527	100,0	527		527	

Věk obětí byl poněkud vyšší než u pachatelů. Nicméně zjišťujeme nezanedbatelné množství dětí v roli obětí. Dalším tříděním bylo zjištěno, že tyto děti byly většinou napadeny spolu s dospělými, patrně s rodiči nebo příbuznými.

Tabulka č. 13: Etnicita prvních tří sledovaných obětí

	absol.četn.	%	absol.četn.	%	absol.četn.	%
Rom	345	65,5	154	66,7	90	68,7
bílý (Čech)	91	17,3	56	24,2	31	23,7
Asiat	29	5,5	9	3,9	4	3,1
černoch	26	4,9	4	1,7	3	2,3
Žid	16	3,0	4	1,7	1	0,8
cizinec jiný	20	3,8	4	1,7	2	1,5
celkem obětí	527	100,0	231	100,0	131	100,0
není obět'	0	0	296		396	

Z tabulky je zřejmé, že nejčastější obětí rasově motivovaného násilí v ČR jsou Romové. To jistě není překvapivým zjištěním, to je smutná skutečnost. Zanedbatelný však

není ani počet “bílých” obětí a cizinců. Hlubší pozornost by si zasloužily případy útoků proti Židům, kteří se většinou neodlišují barvou pleti.

Dále nás zajímalo, co konkrétně se u sledovaných případů rasových deliktů událo. Zjistili jsme, že:

- nejčastěji se vyskytovala verbální agrese u téměř 90% sledovaných případů (tab. č. 14)
- u více než poloviny případů bylo přítomno fyzické násilí (tab. č. 15)
- v menším počtu případů jsme zaznamenali vykřikování různých hesel, většinou s rasistickou nebo nacionalisticky laděnou tematikou (tab. č. 16) a psaní takových hesel (tab. č. 17)
- v minimálním počtu případů byli pachatelé označeni nacistickými symboly (tab. č. 18)

Tabulka č. 14: Verbální agrese - výskyt

	absol.četn.	%
ano	471	89,4
ne	56	10,6
celkem	527	100,0

Tabulka č. 15: Fyzické násilí - výskyt

	absol.četn.	%
ano	318	60,3
ne	209	39,7
celkem	527	100,0

Tabulka č. 16: Vykřikování nacistických hesel - výskyt

	absol.četn.	%
ano	86	16,3
ne	441	83,7
celkem	527	100,0

Tabulka č. 17: Psaní nacistických symbolů - výskyt

	absol.četn.	%
ano	27	5,1
ne	500	94,9
celkem	527	100,0

Tabulka č. 18: Pachatel označen nacistickými symboly

	absol.četn.	%
ano	11	2,1
ne	516	97,9
celkem	527	100,0

Snažili jsme se podchytit, jaké měly analyzované delikty důsledky. U těchto výsledků je třeba si znovu uvědomit, že se jedná většinou o první popis deliktu, z dalšího vyšetřování mohly vyplynout poněkud odlišné nebo podrobnější informace.

Tabulka č. 19: Důsledky činu: ublížení na zdraví

	absol.četn.	%
ano	126	23,9
ne	401	76,1
celkem	527	100,0

Ublížení na zdraví bylo v této fázi vyšetřování nejčastěji zjištěným důsledkem sledovaných deliktů. Zaznamenali jsme rovněž dva případy úmrtí v důsledku poranění.

Výskyt dalších charakteristik byl málo četný, souvisí to se stručností policejních informací, které byly k dispozici.

Tabulka č. 20 Charakteristika činu: rvačka

	absol.četn.	%
ano	29	5,5
ne	498	94,5
celkem	527	100,0

Tabulka č. 21: Důsledky činu: poškození věci

	absol.četn.	%
ano	61	11,6
ne	466	88,4
celkem	527	100,0

Shrnutí: Při úvahách nad výše uvedenými empirickými daty je třeba znovu připomenout, že interetnický konflikt je - jako ostatně každý sociální jev - složitou strukturou vztahů mezi přímými i nepřímými účastníky konfliktu. Nejde tedy pouze o střet pachatele a oběti, nýbrž ve hře je komplexní vzájemně propojený systém vztahů.

Celkově lze konstatovat, že výskyt interetnických střetů má mírně vzrůstající tendenci. Relativně nejvíce deliktů tohoto typu se vyskytlo v letech 1997-1999 v bývalém Severočeském kraji. Mezi silně napadené okresy (městské obvody) patří Brno, Karviná a Písek. Interetnické konflikty jsou nejvíce frekventované ve velkých městech (Praha, Brno, Ostrava).

Interetnické delikty jsou páčány v přibližně polovině případů jedním pachatelem, v druhé polovině za spoluúčasti dalších osob (ve skupině). Nejčetnější jsou skupiny o dvou až třech pachatelích.

Typickým pachatelem sledovaného typu deliktu je muž ve věku 15 - 25 let, český občan neromského původu, u něhož nebyla zjištěna příslušnost k extremistickému hnutí. V 16% případů byli pachateli Romové.

Oběťmi interetnických střetů byli většinou muži. Mezi oběťmi se vyskytlo nezanedbatelné množství dětí do 15 let. Dvě třetiny obětí byli Romové, každá šestá oběť byl Čech (Nerom), napadeni byli dále Asiaté, černoši a Židé.

Většina sledovaných případů měla charakter verbální agrese, velmi často se souběžně vyskytovalo fyzické násilí, v menší míře (nikoliv zanedbatelně) vykřikování nacistických hesel, ojediněle psaní nacistických symbolů a sebeoznačování se pachatelů nacistickými symboly.

Ve čtvrtině případů byl důsledkem střetu úraz (ublížení na zdraví), zaznamenány byly dva případy ublížení na zdraví s následkem smrti oběti.

Závěr:

Interetnické konflikty jsou závažným důsledkem nesnášenlivosti mezi lidmi. Nejhlubší příčiny jevu tkví pravděpodobně v samotné podstatě člověka - v odporu proti čemukoliv odlišnému, tzn. v "přirozené" xenofobii a ochraně "svého" teritoria. Z etologie je známo, že takovéto chování je možno pozorovat i u zvířat. V lidské společnosti tento druh instinktů - na rozdíl od zvířecích komunit - přestal plnit svoji funkci. Lidské společnosti k přežití slouží spíše dodržování určitých pravidel chování, které naopak některé přirozené instinkty a agresivitu v zájmu slabších členů společnosti potlačují. Tato pravidla se obvykle nazývají společenské normy, mezi něž patří i normy právní.

Interetnické konflikty jsou tedy nerespektováním společenských a právních norem. Jejich projevy leží na široké škále od dětského vysmívání se spolužákovi s tmavším odstínem pleti přes útok na etnicky odlišného spoluobčana ulici až po vraždu s rasovými motivy. Důsledky takového jednání jsou vždy závažné, i když někdy se na první pohled jakoby "nic nestalo". Vždy je poraněno minimálně cítění oběti, prožívání své vlastní hodnoty a sebeidentifikace. Společnost by proto měla v zájmu potenciálních i skutečných obětí i ve vlastním zájmu tento typ xenofobních emocí kultivovat a omezovat.

Vztahy mezi majoritní populací a dalšími etnickými minoritami v České republice nelze rozhodně považovat za ideální. Na obou stranách je zřetelná přítomnost xenofobních tendencí, předsudků a netolerance. Vyhraněné negativní názory má zejména většina české populace vůči Romům.

Problematické vztahy mezi etniky nejsou českým specifíkem, existují ve větší nebo menší míře všude na světě a všechny společnosti se s nimi musí vyrovnávat tak, aby nepřerůstaly do vážnějších konfliktů, příp. rasových a etnických válek. Ve většině demokratických zemí jsou projevy netolerance, xenofobie a rasismu pečlivě monitorovány a přestupky přísně stíhány. Ve všech zemích i u nás vládne větší či menší nesoulad mezi oficiálně deklarovanými dokumenty proti rasismu a diskriminaci a názory obyvatel. I ve státech s dlouhou demokratickou tradicí se najdou lidé s xenofobními postoji a vyskytují se skupiny s násilnými projevy proti etnicky odlišným skupinám a přistěhovalcům.

V naší republice se oficiálně začaly rasově motivované delikty sledovat až po roce 1989. Latentně existovalo rasové násilí i za totality, případné delikty tohoto typu byly zařazovány mezi trestné činy obecné kriminality. Začátkem roku 1990 se v ulicích Prahy objevili první skinheadi, objevily se první vážnější delikty a první ohniska rasového násilí. Systematičtější sledování jevu lze datovat k roku 1993, zlomovým byl však rok 1995, kdy Ministerstvo vnitra ČR začalo situaci cíleně monitorovat. Informace o internetnickém a rasovém násilí je možno vyhledat mezi delikty extremistických skupin a hnutí.

Xenofobie, předsudky a rasismus patrně budou provázet lidská společenství i v budoucnu. Přesto a právě proto je nutné využít všech známých možností, zkušeností a zákonných prostředků v boji proti výskytu rasového a etnického násilí. Při volbě vhodných postupů bývá přínosné nechat se inspirovat zkušenostmi ze zahraničí a na základě analýz situace v České republice vytvářet preventivní programy vycházející z naší reality.

Použitá literatura:

- Analýza regionů (lokalit) nejvíce zatížených trestnou činností s extremistickým podtextem. MV ČR (Pro informaci členů vlády ČR), Praha 2000.
- Annual Report 1998, 1999, vyd. National Police Ethnic Advisory Bureau (NPEAB), Melbourne 1999.
- Bowling, B.: Violent Racism. Victimization, Policing and Social Context. Oxford, University Press, 1998.
- Bowling, B.: Racial Harassment and the Process of Victimization: conceptual and methodological implications for the local crime survey. In: British Journal of Criminology, Vol. 33, No. 2 (Spring 1993).
- Bjorgo, T.: Xenophobic Violence against Migrants: Perpetrators, Motives, and Community Responses. Referát z konference Migration and Crime, ISPAC, UNICRI, IOM 1996.
- Čermák, V.: Politický extremismus v kontextu sociálního konfliktu. In: Politický extremismus a radikalismus v České republice. Masarykova univerzita Brno, 1998, s. 19 - 26.
- Diversity and Equality for Europe. Annual Report, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 1999.
- Frištenská, H., Sulitka, A.: Proč by česká společnost měla být multikulturní. Nová Přítomnost, 8/1996.
- Gabal, I. a kol.: Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha, G plus G, 1999.
- Gellner, A.: Národy a nacionalismus. Praha, nakl. Hříbal, 1993.
- Hobsbawm, E.J.: Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000.
- Chmelík, J.: Některé projevy extremismu v České republice. In: Kriminalistika č.3, 1998.
- Chmelík, J.: Symbolika extremistických hnutí. Trivis, Armex, Praha 2000.
- Informace o opatřeních zajišťujících účinnější postup při předcházení a postihu trestných činů a přestupků motivovaných rasovou a národnostní nesnášenlivostí nebo páchaných příznivci extremistických skupin. (Zpráva pro schůzi vlády ČR.), MV ČR, MS ČR, Praha 1995.
- Janata, J.: Agrese tolerance a intolerance. Praha, Grada Publishing 1999. 220 s.
- Kilias, J.: Renanovské pojetí národa a současná sociologie. In: Sociologický časopis, 1999, č. 4, s.423 - 432.
- Kreidl, M., Vlachová, K.: Sociální zázemí extrémní pravice v ČR. In Sociologický časopis. 1999, č. 3, s. 335 - 353.

Kreidl, M., Vlachová, K.: *Nastal soumrak extrémní pravice? Pracovní texty. Sociologický ústav AV ČR. Praha 1998.*

Malinová, K.: *Útoky proti etnickým minoritám. Referát pro věd. seminář z trestního práva při PF UK. Praha, IKSP, 1996.*

Marešová, A. a kol.: *Kriminologické a právní aspekty extremismu. Praha, IKSP, 1999.*

Mazel, M.: *Současný pravicový extremismus v České republice (bakalářská práce). FF MU - katedra politologie, Brno, 1995.*

Mazel, M.: *Oponenti systému. In: Politický extremismus a radikalismus v České republice. Masarykova univerzita Brno, 1998.*

Moulisová, M.: *Rasismus, Romové a kriminalita. In: Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie. MČSS, Praha 1999.*

Novák, K., Holas, J.: *Extremismus mládeže v České republice. IKSP, Praha 1996.*

Pravicově zaměřené / proti cizincům zaměřené trestné činy ve svobodném státě Sasko. Zemský kriminální úřad Sasko, 1993.

Právní prostředky boje s rasismem a intolerancí v členských státech Rady Evropy. Přeložila Válková, J. IKSP, Praha 1998.

Rasismus a nacionalismus v současném životě. Rýdl, K., Nezel, I. (vyd.). Informační příručka pro školy i veřejnost. IPPP ČR, Praha 1997.

Role policie v boji proti rasismu a xenofobii. (Sborník přednášek z mezinárodního symposia). Praha, MV ČR, 2000.

Romové - reflexe problému. Soubor textů k romské problematice. Praha, Sofis, vyd. Pastelka 1997.

Romové v České republice (1945 - 1998). Praha, Socioklub 1999.

Scheinost, M.: Trestná činnost cizích státních příslušníků v ČR a etnický faktor v organizované kriminalitě. IKSP, Praha, 1996.

Šišková, T.: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál, 1999.

Šmausová, G.: Rasa jako rasistická konstrukce. In: Sociologický časopis, 1999, č. 4, s. 433.

Štěchová, M., Večerka, K.: Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů. Praha, IKSP, 1990.

Tomin, M.: Společenské konflikty s rasistickým podtextem. IKSP, Praha, 1990.

Urbanová, M.: Sociální kontrola a právo. Masarykova univerzita, Brno 1998.

Válková, J.: Migrace a kriminalita: globální a regionální problémy a reakce. Zpráva ze služební cesty. IKSP, Praha 1996.

Velký sociologický slovník, Praha, Academia, 1996, 1. a 2. díl.

Yin, R.K.: Case Study Research, London, Sage, 1989.

Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 1998.

Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestné činnosti motivované rasismem a xenofobií nebo páchané příznivci extremistických skupin a o aktivitách extremistických uskupení na území České republiky v roce 1998. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 1999, díl I., II.

Zpráva o problematice extremismu na území České republiky v roce 1999. Ministerstvo vnitra ČR, Praha 2000, díl I., II.

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v r. 1999. Český helsinský výbor, Praha 2000.

Summary

The study is focused on criminologically important conflicts research among the different ethnic members. The aim of the study is to collect relevant knowledge concerning criminological analysis of interethnic conflicts problems defined as conflicts motivated by xenophobia, rasism and intolerance towards defferent ethnic profiles holders. The study is concentrated on following topics in eight individual chapters:

- basic concepts definition (interethnic conflict conception, ethnicity, ethnic minority and its peculiarities, xenophobia, tolerance, political extremism)
- interethnic conflicts causes and relations from offenders and victims point of view
- selected international knowledge of developed democratic countries experiences in racially motivated violence (Germany, Austria, Great Britain, the Netherlands, Finland, Sweden, Denmark, Spain, Portugal, the United States, Canada and Australia)
- the Czech Republic ethnic climate on the basis of recent sociological researches
- the Czech society Romany population and its media image as one of the basic public opinion modulators concerning Romany (processed by the use of the press news of 2000 and the first quarter of 2001 and other literary sources)
- empirical part includes all Czech Republic Police registered interethnic conflicts analysis of 1997, 1998 and 1999. According to this analysis the inter-ethnic conflicts occurrence is slowly increasing, the most cases occur in the cities (Prague, Brno, Ostrava). These delicts typical offender is a man between 15 - 25 years of age, a Czech citizen of non-Romany origin without any indication of the extremist movement affiliation. A half of offenders were individuals the rest of them were attacking in a group of mostly 2 - 3 men. Typical attacked victims were Romany, Asians, black people and Jews. Most of the monitored cases had a form of verbal agression often accompanied by physical violence (resulting in bodily injury, two cases in death).

The study includes a rich list of literary sources.

Translate by: Marta Holeková

Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti

Autor: PhDr. Markéta Štěchová

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství Kufr

František Kurzweil

Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: srpen 2001

Vydání: první

Náklad: 160 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-86008-94-0